

1.01

UDK: 316.344.42:316.362.1-058.833-055.1-055.2
(450Trst+497.4Ljubljana)"1900/1918"

Ana Cergol Paradiž, * Irena Selišnik**

Soproge slovenske elite v Ljubljani in Trstu

IZVLEČEK

V drugi polovici 19. stoletja so se vzporedno z vzponom meščanstva in njegove morale načini poročnih izbir začeli znatno spreminjati. Proti koncu 19. stoletja so se ustvarile nove zapovedi in posredne prisile »odgovorne izbire poročnega partnerja oz. partnerke«. V tekstu preko analize slovenskega tiska, literarnih del ter ego dokumentov, predstavljamo tovrstni diskurz. Preko analize vzorca poročenih parov slovenske elite (v Ljubljani in Trstu) pa predstavljamo dejanske poročne izbire slovenske elite.

Ključne besede: elite, nacionalizem, poročne strategije, ženske, Trst, Ljubljana

ABSTRACT

WIVES OF THE SLOVENIAN ELITE IN LJUBLJANA AND TRIESTE

By considering contemporary Slovene newspapers, literary texts and ego documents from the turn of the 20th century, the article tries to analyze the discourse of the members of the Slovene elite about "proper marriage", especially how they discussed marriages with women of other national, social and generational origin. By analyzing a sample of married couples from Ljubljana and Trieste that were part of Slovene elites the article also tries to reconstruct real marriage choices and how often these choices transcended national, social and generational boundaries.

Keywords: elites, nationalism, wedding strategies, women, Trieste, Ljubljana

* Dr., docentka, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, cergolana@gmail.com

** Dr., docentka, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, selisnik2@siol.net

Uvod

V drugi polovici 19. stoletja so se vzporedno z vzponom meščanstva načini poročnih izbir začeli znatno spreminjati. Novi kulturni vzorci in vrednote so rahljali predhodne prakse sklepanja zakonov, ki so jih določale stanovske razlike, bolj kot namera samega ženina in neveste pa volja in predvsem imetje staršev. Po drugi strani pa sta prav modernizacija in pomeščanjenje novih slojev proti koncu 19. stoletja v javnosti ustvarila nove zapovedi in posredne prisile. Nastop nacionalizmov je pripomogel k uveljavljanju diskurza, ki je promoviral posebne poročne vzorce.¹

V pričujoči raziskavi sva se vprašali, kako so pripadniki slovenske elite v javnem diskurzu opredeljevali primerne poročne izbire. Kako odločno so nasprotovali starostnim razlikam in prestopanju nacionalnih ter družbenih mej? Kakšno vlogo so pripisovali svojim (bodočim) soprogam? Zanimalo pa naju je tudi, kako so bili v resnici videti njihovi poročni vzorci. Kako zvesto se je elita pri sklepanju zakonov držala načel, o katerih je razglabljala v časopisnih člankih in ki jih je tematizirala v literarnih delih? Torej, s katerimi ženskami so vidni predstavniki »slovenske smetane« v Ljubljani in Trstu na prelomu iz 19. v 20. stoletje v resnici stopili v zakonski stan?

Odgovore na zgornja vprašanja sva poskušali poiskati s pomočjo analize slovenskega tiska, literarnih del ter ego-dokumentov. Hkrati sva opravili tudi pretres dejanskih poročnih izbir vzorca moških pripadnikov slovenske elite (v Ljubljani in Trstu). Z definiranjem slednjega sva imeli kar nekaj težav zaradi pregovorne **fluidnosti narodne identifikacije in izmuzljive definicije pojma elita**.

Če elito na klasičnih teoretičnih premisah Vilfreda Parete in Gaetana Mosca opredelimo kot skupino ljudi, ki ima *zmožnost vpliva na strateške (politične) odločitve, ki krojijo življenjske razmere v družbi, se znajdemo pred dilemo njene horizontalne in vertikalne zamejitve*. Koga in na podlagi katerih kriterijev je mogoče prištevati med njene pripadnike? Raziskovalci so na to odgovorili z vpeljavo treh različnih metod, ki jih je le do določene mere mogoče uporabiti za zgodovinske raziskave. Prva med njimi je t. i. »reputational method«, ki določa elito na podlagi mnenja (strokovnjakov). Druga je t. i. »decisional method«, ki elito izbere tako, da preišče, katere osebe so intenzivno sodelovale v procesih političnega, pravnega in gospodarskega odločanja. Zadnja, t. i. »positional method«, ki je tudi najbolj uporabna, izhaja iz predpostavke, da sta v modernih družbah oblast in vpliv vezana na vodstvene položaje v javnih institucijah in zasebnih organizacijah nacionalnega/lokalnega pomena. Pripadnike elite tako preprosto poistoveti z osebami na ključnih položajih v politiki, javni administraciji, gospodarstvu, medijih, akademskem okolju, »pressure groups« itd.²

1 Marco H.D. van Leeuwen in Ineke Maas, *Hisclass; a historical international social class scheme*. (Leuven: Leuven University Press, 2011). John R. Gillis, »'A Triumph of Hope over Experience': Chance and Choice in the History of Marriage«. *International Review of Social History*, 44 (1999): 47–54.

2 Ursula Hoffmann - Lange, »Methodological Developments in Elite Research«, Paper for presentation at the 20 IPSA World Congress, Fukuoka, 9–14 July 2006, RC 02 Political Elites, Panel on Changing Modalities of Elite Behaviour and Belief. Podobno elite, v smislu »power elite«, definira tudi Charles Millis Wright, *The Power Elite* (New York: Oxford university press, 1958), po njem tudi Anna Millo. *Elite del potere a Trieste. Una biografia collettiva 1891–1938* (Milano: FrancoAngeli Storia, Milano, 1989).

Opisano metodologijo sva težko prilagodili raziskovanju slovenske elite v Trstu in Ljubljani na prelomu stoletja. V teh dveh večnacionalnih urbanih okoljih monarhije se namreč glavni nosilci politične, administrativne in gospodarske oblasti pogosto (ali v primeru Trsta v večini) niso opredeljevali za Slovence (o tem bolj podrobno v nadaljevanju). Če bi v izhodišču pregledali najpomembnejše administrativne institucije in zasebna podjetja v mestih, bi potemtakem težko takoj zbrali relevanten in dovolj obsežen vzorec. Zato sva se problema lotili iz obratne smeri/obširneje/drugače:

1. Na podlagi popisnih pol avstrijskega cenusa iz leta 1900 (za Ljubljano) in iz let 1900 in 1910 (za Trst) sva izbrali tiste poročene moške, ki so svojo relativno (gospodarsko) moč izkazovali z določeno vsoto premoženja. Za Ljubljano sva uporabili kriterij pripadnosti prvemu volilnemu razredu pri občinskih volitvah, za Trst pa pripadnost prvim trem volilnim razredom pri občinskih volitvah. Za Trst sva o premoženju sklepali tudi posredno, na podlagi števila sob v stanovanju in števila služinčadi. Osem oseb sva v tržaški vzorec zajeli kljub temu, da jih nisva našli v volilnem imeniku, saj njihovo relativno premoženje zanesljivo potrjujejo drugi relevantni viri. Za Trst je namreč veljal zelo konservativen volilni red, ki je skupaj z okolico zajel zgolj približno 9000 volilnih upravičencev (v Ljubljani jih je bilo leta 1900 v vseh treh volilnih razredih 3905).³ Veliko zelo bogatih prebivalcev mesta Trst ni bilo umeščeno v volilni imenik.
2. Med tako izbranimi sva nato v vzorec zajeli samo tiste, ki so kot občevalni jezik navedli slovenščino, ki je sicer nezanesljiv kriterij za določanje nacionalne pripadnosti. Avstrijske oblasti si rubrike občevalnega jezika namreč v izhodišču niso zamišljale kot kategorije, ki bi opredeljevala narodno/etnično pripadnost, temveč kot jezik, ki ga posameznik/posameznica uporablja v vsakdanji komunikaciji. Toda ta kategorija je v popisih pomembno prispevala h konstrukciji/zamišljanju nacionalnih identifikacij, saj je posameznike silila v določeno izbiro.⁴ Navedbe več ali uradno nepriznanih občevalnih jezikov namreč census ni predvidel, kar se je izkazalo za neugodno predvsem na narodnostno mešanih območjih, kjer so številni posamezniki v vsakdanji rabi dejansko uporabljali več jezikov, številni pa so tudi izhajali iz etnično mešanih zakonov. Kasneje so nacionalistični diskurzi, med njimi slovenski, občevalni jezik razlagali kot odraz nacionalne identifikacije. Kakor

3 Vasilij Melik, »Volitve v Trstu, 1907–1913,« *Zgodovinski časopis*, 1, št. 3–4 (1947): 72, 73. V Trstu sta bila glavna kriterija število sob (vsaj 6) in prisotnost hišnih pomočnic v stanovanju, v katerem so živeli. Upoštevali sva posameznike, ki so bili v prvem in drugem volilnem razredu. V mestu so bili štirje volilni razredi. Za volilno pravico v prvem razredu je bilo treba plačevati nad 300 goldinarjev letnega davka, v drugem 100–300, v tretjem 25–100 goldinarjev, v četrtem razredu pa so bili ostali volilni upravičenci, ki pa so morali biti vsaj posestniki nepremičnine (uradništvo je volilo v tretjem razredu). Bolj podrobno gl. Millo, *Elite del potere a Trieste*. Za Ljubljano smo vzeli samo prvi volilni razred, vanj so po reformi iz leta 1887 sodili vsi, ki so plačevali nad 100 goldinarjev davka. Uradniki so volili v drugem volilnem razredu.

4 Gl. npr. Rok Stergar in Tamara Scheer, »Ethnic boxes: the unintended consequences of Habsburg bureaucratic classification,« *Nationalities Papers*, 46, št. 4 (2018): 575–91. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Revised edition* (London: Verso, 2006). David I. Kertzer in Dominique Arel, *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

pojasnjuje Alexander Pinwinkler,⁵ se je uradni census tako prelevil v politično bojno polje s kontradiktornimi idejami o »pravih« nacionalnih identifikacijah. Več raziskovalcev je pokazalo, da je enačenje občevalnega jezika z nacionalnostjo izrazito problematično, tudi zato, ker ne upošteva neposrednih pritiskov, s katerimi so se soočali posamezniki pri izpolnjevanju cenzusnih pol. Znano je, da so »družinski poglavarji« soprogam, nedoraslim otrokom in pogosto celo služinčadi brez njihovega privoljenja in kdaj tudi brez njihove vednosti pripisali svoj občevalni jezik. Šibko točko pri zagotavljanju objektivnosti cenzusa so predstavljale, kakor pojasnjuje Pavel Kladiwa,⁶ tudi lokalne oblasti, ki so v skladu s svojimi nacionalnimi cilji na različne načine pritiskale na respondente. V Trstu, na primer, so mestne avtoritete promovirale/vsiljevale italijanski jezik, zaradi česar je tudi slovenski nacionalni tabor leta 1910 vložil pritožbo in so državni organi posledično izvedli revizijo štetja.⁷ Po drugi strani so v Ljubljani oblasti promovirale slovenski občevalni jezik. Vse to potrjuje ugotovitve E. Brixa, da je imela kategorija občevalnega jezika majorizacijski učinek, saj je spodbujala razvoj proti nacionalno homogenem območju.⁸ Kategorija občevalnega jezika je postala glavno prizorišče nacionalnih spopadov, nacionalno naravnana javnost pa je vedno bolj poudarjala, da gre za kategorijo, ki pravzaprav prikazuje »narodnost«, in v tem smislu tudi organizirala vedno bolj intenzivne kampanje.⁹ Ravno zaradi teh težav sva zato določili nadaljnje kriterije za oblikovanje »nacionalne kategorije«.

3. Da bi v vzorec z večjo gotovostjo izbrali samo tiste posameznike/posameznice, ki so se identificirali za Slovence, sva upoštevali še njihovo vključenost v slovenska društva, banke in politične organizacije (še posebej, če so zasedali vodstvene položaje) in tako iz obratne smeri vendarle delno izpolnili zgoraj omenjeno »positional method«. Iskali sva njihovo »samopredelitev«, ki je edini kolikor toliko zanesljiv kriterij za določanje nacionalnih identifikacij.¹⁰ Izbrali sva tudi osebe, ki jih je sodobno časopisje (denimo ob smrti) predstavljalo kot »zavedno slovenske« (kar bi lahko opredelili kot »reputational method«).

Zgoraj opisane metode sva uporabili tudi zato, ker se nisva hoteli omejiti samo na osebe, ki so se zapisale v zgodovinski spomin z omembami v različnih leksikonih ali v kontekstu slovenske kulturne zgodovine, saj bi takšen nabor najverjetneje spregledal

5 Alexander Pinwinkler, »Commentary on the panel Ethnicity in Numbers: the Official Censuses, their Ethnic Categories, and the State Identity Politics, European Social Science History conference, Valencia, 30 March–2 April 2016,« *Romanian Journal of Population Studies*, 9, št. 2 (2016): 5–10.

6 Pavel Kladiwa, »National statistics in the Bohemian Lands 1880–2011: Factors affecting the setting of the criteria and methods used by the censuses,« *Romanian Journal of Population Studies*, 9, št. 2 (2016): 31–40.

7 Glede te problematike gl. npr. Barbara Šterbenc Svetina, Petra Kolenc in Matija Godeša, *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910* (Ljubljana: Založba ZRC, 2012).

8 Emil Brix, »Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918. Problemi narodnostne statistike,« *Zgodovinski časopis*, 41, št. 2 (1987): 303.

9 Vlado Valenčič, »Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880,« *Zgodovinski časopis*, 28, št. 3–4 (1974): 296.

10 Pieter Judson, »Inventing Germans: Class, Nationality and Colonial Fantasy at the Margins of the Habsburg Monarchy,« *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice, Nations, Colonies and Metropolises*, 33 (1993): 47–67.

nekatero gospodarstvenike, ki so za seboj, v primerjavi z intelektualci, morda pustili manj virov.

Tako zastavljeno raziskavo popisnih pol sva, kot že poudarjeno, geografsko omejili na Trst in Ljubljano, izjemno različni mesti s prav tako različnima sestavoma (politične in gospodarske) elite.

Ljubljana in Trst

Ljubljana je bila pred prvo svetovno vojno s svojimi približno 50.000 prebivalci¹¹ sicer precej nepomembno, provincialno mesto avstro-ogrške monarhije, vendar pa je kot kranjska prestolnica hkrati zagotovo predstavljala neuradno slovensko kulturno in politično središče.¹² V njej je leta 1880 živelo 76 odstotkov prebivalcev, ki so v popisu navedli slovenščino kot občevalni jezik, in skoraj 23 odstotkov tistih, ki so navedli nemščino kot občevalni jezik, ti so v mestu predstavljali pomemben politični (čeprav ob koncu stoletja vedno manj) in gospodarski dejavnik.¹³ Nasprotno je bil Trst hitro rastoče,¹⁴ izrazito narodnostno pisano in na prelomu stoletja tudi že razmeroma industrializirano pristaniško mesto iste monarhije.¹⁵ Mesto je nudilo poslovne priložnosti številnim trgovcem, finančnikom, industrialcem, od katerih se je peščica umeščala v mestno gospodarsko elito, jasno ločeno od ostalega prebivalstva po svojih posebnih oblikah družabnosti, razkošnem slogu življenja, vrednotah in gospodarskem pomenu, ki je presegal lokalni značaj. Toda ta propulzivna mestna gospodarska elita si je po besedah Anne Millo delila razmeroma malo skupnih potez z mestno *politično* elito. Medtem ko so predstavniki »velikega«¹⁶ mestnega kapitala zaradi tedanjih gospodarskih tokov, ki so severnojadransko pristanišče povezovali z imperijem, razmeroma pogosto podpirali osrednjo vlado in tudi nacionalistično neopredeljeno politiko, so delovanje politične elite prežemali lokalni narodnostni boji.¹⁶

Trst, mesto številnih poslovnih priložnosti, je predstavljajo precejšnje nasprotje provincialni Ljubljani, ki sta jo zaznamovala počasen gospodarski razvoj in dejstvo, da je imela Kranjska v drugi polovici 19. stoletja celo še bolj agraren značaj kot v predhodnem obdobju.¹⁷ Hkrati pa je Ljubljana vendarle predstavljala deželno upravno središče, kar je določalo strukturo njene mestne elite: to naj bi v nasprotju s Trstom

11 Lojze Pipp, »Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše vojvodine Kranjske,« *Kronika slovenskih mest*, 2, št. 1 (1935): 66–72.

12 Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana: Založba Modrijan, 2006), 145.

13 Valenčič, »Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva,« Vasilij Melik, *Slovenci 1848–1918* (Ljubljana: Založba Litera, 2002), 431.

14 Ker sta modernizacija in ekonomski razvoj v mestu hitro napredovala, je Trst predstavljal zaželen prostor za številne migracije. Med letoma 1890 in 1910 se je prebivalstvo v mestu povečalo za 60 odstotkov. – Aleksander Panjek, »Gradnja in stanovanja v Trstu: gospodarska gibanja in socialna vprašanja v Trstu 1890–1913,« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 46, št. 1 (2006): 79.

15 Marta Verginella, »Družbeni vzpon slovenske elite v Trstu,« v: *Od Maribora do Trsta: 1850–1914, zbornik referatov*, ur. Darko Friš in Franc Rozman (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998), 69–76.

16 Millo, *Elite del potere a Trieste*.

17 Žarko Lazarevič, *Spremembe in zamišljanja* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015), 31, 32.

sestavljalo predvsem uradništvo in drobna buržoazija.¹⁸ Pomemben dejavnik gospodarskega razvoja so na Kranjskem predstavljali tuji podjetniki, ki so iz italijanskih, nemških in celo angleških dežel prinašali kapital, trg, poslovno in upraviteljsko znanje ter tehnologijo.¹⁹ Tako se je tudi slovensko opredeljena elita na Kranjskem oziroma v Ljubljani v meščanstvo umeščala predvsem glede na izobrazbo, in ne na premoženje.²⁰ Potomci podjetnikov iz nekoč slovenskih družin so radi prestopali v nemški tabor.²¹ Podobno oceno strukture slovenskega meščanstva je podal tudi Vasilij Melik, Slovencem naj bi po njegovem mnenju »manjkala polovica meščanstva«, pri tem pa je po vsej verjetnosti meril prav na gospodarski del.²² Nekatere druge raziskave sicer nakazujejo, da meščanstvo po premoženju med slovensko opredeljenimi Ljubljanci vendarle ni bilo tako skromno v številu in da so predhodne nasprotne ocene zgolj posledica njegovega preskromnega angažmaja v javnem življenju. Izobrazba in kapital sta se pogosto povezala in se medsebojno dopolnjevala. Mnogi izobraženci so si ustvarili precejšnje premoženje, ki so ga oplemenitili tudi z udejstvovanjem v gospodarskih dejavnostih, npr. z nakupi delnic in soudeležbo v različnih industrijskih podjetjih.²³

Toda med tem, ko je tržaška gospodarska elita v skladu s svojimi *self-help* vrednotami sledila tedanjim najsodobnejšim ekonomskih trendom,²⁴ so bila gospodarska načela ljubljanskih podjetnikov še močno reakcionarna. Tako sta v tem okolju tudi gospodarska zbornica in njen prvi slovenski predsednik Valentin Supan nasprotovala politiki svobodne trgovine in podpirala protekcionizem.²⁵ Tudi trgovski gremij, ki je do leta 1905 povezoval zlasti nemške trgovce, je denimo med svojimi cilji imel zgolj vzgojo trgovskega podmladka in mediacijo med trgovci, ne pa tudi vključitve ljubljanskih trgovcev v mednarodno trgovino.²⁶ Kranjski izobraženci so z globoko nezaupljivostjo gledali na radikalne socialne in ekonomske spremembe in niso zagovarjali kapitalistične tranzicije, temveč ohranjanje tradicije, celo slovanske zadruga, ki so jih postavljali za ideal v leposlovnih in znanstvenih delih.²⁷ V smislu varnosti in nekoč zaželenega rentništva plemičev so prevzeli njihov habitus, saj so iskali predvsem službo v javnem ali državnem sektorju.²⁸

18 Andrej Studen, *Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar: socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869–1910* (Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1993).

19 Lazarevič, *Spremembe in zamišljanja*, 36.

20 Peter Vodopivec, »Educated Elites in Slovene Regions before WWI – between National Aspirations and Social and Political Conservatism,« v: *The Role of Education and Universities in Modernization Processes in Central and South-Eastern European Countries in 19th and 20th Century*, ur. Peter Vodopivec in Aleš Gabrič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Zentrum für Soziale Innovation Wien – Avstrijski znanstveni institut v Ljubljani, 2011), 66. Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, 146.

21 Peter Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006), 14.

22 Melik, *Slovenci 1848–1918*, 676, 679, 684.

23 Janez Cvirn, »Brez svoje gospode narod ne živi,« v: *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*, ur. Jože Dežman, Jože Hudales in Božidar Jezernik (Celovec: Mohorjeva založba, 2008), 197, 198.

24 Millo, *Elite del potere a Trieste*.

25 Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem*, 80, 81.

26 »Petdesetletnica Gremija trgovcev v Ljubljani,« *Mali trgovci*, 2. 5. 1931, 275, 276.

27 Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem*, 213–18.

28 Vodopivec, »Educated Elites in Slovene Regions,« 71.

Tudi glede političnih in nacionalnih razmerij ali sestave »politične elite« sta se Trst in Ljubljana razlikovala. Politično sfero v Trstu je konec devetdesetih let 19. stoletja obvladovala italijansko usmerjena liberalno-nacionalna stranka, katere člani navadno niso izhajali iz najbogatejših družbenih plasti, temveč predvsem iz višjih srednjih slojev, med njimi, denimo, srečamo predvsem odvetnike, srednje velike trgovce itd.²⁹ Politično delovanje liberalno-nacionalne stranke se je v nacionalističnem zanosu osredotočalo na italijansko avtonomijo, obenem pa je zaradi vse bolj vidne prisotnosti slovensko naravnane prebivalstva³⁰ v mestu prevzemalo izrazito protislovenski značaj, v skladu s katerim je delilo tudi mestne funkcije.³¹ Slovenska elita v mestu se je na drugi strani, kakor ugotavlja Marta Verginella, tako konstituirala (če izpustimo nekatere (državne) organe) zunaj osrednjih institucij, ki so v Trstu služile kot temelj za pridobivanje in izvrševanje oblasti, bogastva in prestiža. Uporabljala je avtonomen intencionalni okvir, znotraj katerega je od osemdesetih let naprej nastajal skelet paralelne družbe.³² Množica društev, neformalnih krožkov je ustvarjala občutek pripadnosti, omogočala krepitev narodnih vrednot in tudi razširjala prostor, ki je slovenskemu meščanstvu ponujal priložnosti za gospodarski vzpon.³³ V času ene generacije je slovenski buržoaziji (s pomočjo predvsem hrvaškega in češkega kapitala) uspelo postavili na noge trdne kreditne/finančne organizacije (npr. Jadransko banko). Širitev volilnega cenzusa (in tudi dotok slovenskega življa v mesto) pa ji je omogočala, da se je še politično okrepila.³⁴ Medtem ko je leta 1897 na mestnih volitvah dobila 1/6 glasov, jo je leta 1911 volila že 1/4 volilnih upravičencev.³⁵

Zaradi razvoja, ki se je krepil proti nacionalno homogenem območju, je – tako kot drugod po monarhiji, tudi na Kranjskem – Ljubljana proti koncu 19. stoletja sledila trendu slabitve šibkejših manjšin.³⁶ Brix tako že trdi, da družbeni vzpon v kranjskih mestih v 20. stoletju ni več nujno potekal po asimilaciji k nemštvu.³⁷ Slovensko meščanstvo, po izvoru v glavnem povezano z izobrazbo, je v Ljubljani hitreje pridobivalo politično veljavo in podobno, a še bistveno bolj odločno kot v Trstu začelo polniti vrste lokalne *politične* elite. Sredi največjega nemškega pritiska v sedemdesetih letih, leta 1877 je bilo namreč med 36 kranjskimi deželnimi zastopniki le 16 tistih, ki so se zavzemali za slovenski tabor, leta 1908 pa je bila slika že povsem drugačna, jih je med 39 deželnimi poslanci le 11 pripadalo nemški stranki.³⁸ V ljubljanskem mestnem

29 Millo, *Elite del potere a Trieste*.

30 V občini Trst je leta 1910 živel 229.510 prebivalcev, med njimi se jih je 25 odstotkov izreklo za slovenski občevalni jezik.

31 Millo, *Elite del potere a Trieste*.

32 Marta Verginella, »Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento. Da comunità etnica a minoranza nazionale,« v: *Storia economica e sociale di Trieste I. La città dei gruppi: 1719–1918*, ur. Roberto Finzi in Giovanni Panjek (Trieste: Lint, 2001), 441–81.

33 Cattaruzza povzeto po: Aleksej Kalc, »Oblike organiziranosti slovenskega Trsta v času družbenega in narodnega vzpona,« v: *Umetnostni izraz ob nacionalnem vprašanju. Glasba, slikovna in besedna umetnost ob slovenski-italijanski meji v drugi polovici XIX. stoletja do prihoda fašizma*, ur. Aleksander Rojc (Ljubljana: Založba ZRC in Trst: Glasbena matica, 2015), 53.

34 Millo, *Elite del potere a Trieste*.

35 Melik, »Volitve v Trstu,« 85, 86.

36 Brix, »Številčna navzočnost nemštva,« 297–307.

37 Ibid., 306.

38 Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), 210, 303.

svetu so bile spremembe še hitrejše, že leta 1864 je slovenska stranka imela večino v občinskem svetu, od leta 1867 pa je večino spet prevzela nemška stranka, ki jo je ohranila do leta 1882.³⁹

Elite imajo izredno pomembno vlogo, saj so – kot pravi Žarko Lazarević – po svojem položaju postavljene v center strateškega odločanja o družbenem in ekonomskem razvoju. Zaradi tega njihova struktura in izvor odločata tudi o poteh in načinih socialne in gospodarske modernizacije. V tem smislu so razlike v strukturi, izvoru in ideologiji elit vplivale na družbeno, politično in ekonomsko življenje v določenem okolju.⁴⁰ Predstavnike slovenske nacionalne elite v Trstu in Ljubljani, kot sva pokazali zgoraj, umeščamo v meščanstvo. V 19. stoletju tudi avstrijsko meščanstvo še zdaleč ni bilo enovita socialna kategorija. Sestavljali so ga bankirji, uradniki, pripadniki svobodnih poklicev pa tudi obrtniki in mali trgovci. »Meščanskost« je predvsem določala »kultura« ali – kot pravi Bruckmüller – kulturni habitus. Slednjega sta zaznamovala posebna načina mišljenja in vedenja,⁴¹ ki sta poudarjala pomen »premoženja in izobrazbe«, kar se je približno ujemalo tudi s pogoji za volilno pravico. Glavna načina oblikovanja meščanstva sta bila namreč dva, vzpon zaradi izobrazbe in šol ali akumuliranja premoženja. Tudi Jürgen Kocka podobno ugotavlja, da je meščanstvo v smislu ožjega nemškega pomena *Bürgertum* mogoče izvorno deliti na *Wirtschaftsbürgertum* (torej podjetnike, kapitaliste, managerje, *rentiers*) in *Bildungsbürgertum* (torej odvetnike, sodnike, visoke uradnike, ministre, novinarje, inženirje itd.).⁴² Čeprav sta se omenjeni skupini glede na izvor razlikovali, pa sta čutili zavezanost istim vrednotam, kar bi po Kocki lahko povezali s kulturno teorijo v razumevanju meščanstva,⁴³ prav tako pa je po njem pomembna tudi relacijska teorija. Ta pravi, da enotno skupino izoblikujejo skupna zavest, kohezija in skupno samorazumevanje, ki se oblikujejo le tedaj, če se občutijo napetosti in konflikti z drugimi socialnimi skupinami. S tem, ko se ena skupina loči od ostalih, izoblikuje svojo ločeno identiteto. Meščanstvo je torej imelo skupne »sovražnike« in habitus, vendar pa je bila izkušnja meščanskosti posameznih podskupin zelo različna, saj so se meščani med seboj ločili glede na interese in poklicne izkušnje, ekonomski status, spol, regijo, religijo in nacionalnost.⁴⁴ Za kranjsko ozemlje je bilo značilno, da je nemajhen del meščanstva zastopalo prav provincialno meščanstvo iz manjših mestnih središč.⁴⁵ Za slovensko meščanstvo v Trstu pa je veljalo, da je bilo skoraj nadregionalno sestavljeno ali je prihajalo iz drugih slovenskih krajev.

39 Vasilij Melik, »Volitve v Ljubljani«, *Kronika*, 29 (1981): 115–24.

40 Žarko Lazarević, *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009), 360.

41 Ernst Bruckmüller, »Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva«, *Zgodovinski časopis*, 45, št. 3 (1991): 369–91.

42 Poleg tega ob strani kot ločeno skupino navaja še *Kleinbürgertum*, ki običajno zaobjema nižje srednje razrede, izključuje pa buržoazno elito.

43 Jürgen Kocka, »The European Pattern and the German Case«, v: *Bourgeois society in nineteenth century Europe*, ur. Jürgen Kocka in Allan Mitchell (Oxford/Providence: Berg, 1993), 3–39.

44 Jürgen Kocka, »The Middle Classes in Europe«, *The Journal of Modern History*, 67, št. 4 (1995): 783–806.

45 Vasilij Melik, »Središča, provinca, meščani«, v: *To in ono o meščanstvu v provinci* (Celje: Pokrajinski muzej Celje, 1995), 5–9.

Vzorca in problem njune reprezentativnosti

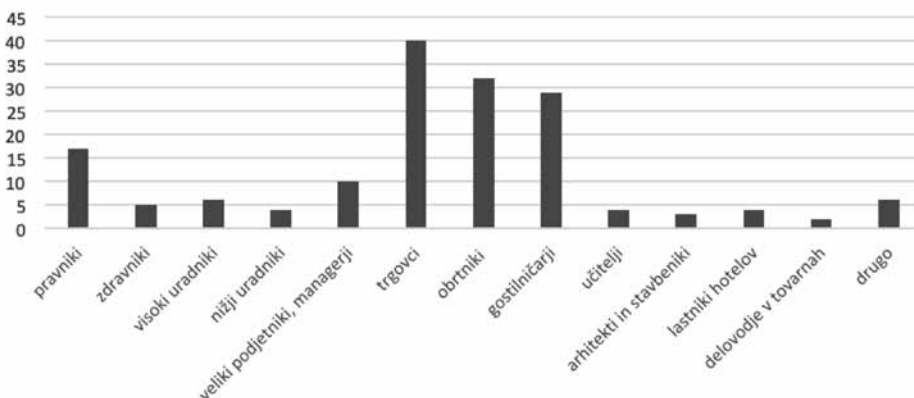
Preden se lotimo analize, je vredno predstaviti vzorca, da preveriva, ali potrjujeta že znane ugotovitve o lastnostih slovenske elite v obeh mestih ter sta potemtakem reprezentativna za pričujočo raziskavo.

Ljubljana

Ugotovili sva, da je v Ljubljani med vsemi osebami, vpisanimi v prvi volilni razred, ki sva jih nato našli tudi v popisnicah, mogoče izslediti 305 poročenih moških,⁴⁶ od katerih jih je 188 (61 %) navedlo samo slovenski občevalni jezik, 7 pa jih je poleg slovenskega navedlo še druge (običajno nemškega, ki so ga revizorji naknadno prečrtali). Od navedenih 195 sva za nadaljnjo obravnavo upoštevali samo 162 tistih, za katere lahko na podlagi drugih indecev sklepamo, da so se opredeljevali za Slovence.⁴⁷ Mednje je sodilo 111 »gospodarstvenikov« in 51 »intelektualcev«. Oboji skupaj predstavljajo izhodiščni vzorec, ki je glede na bivališče razkropljen po številnih ljubljanskih ulicah.

Poklicna struktura ljubljanskega vzorca zvesto odseva provincialni značaj obravnavanega mesta, ki se še ni popolnoma industrializiralo,⁴⁸ saj po številu v njem izstopajo trgovci (40), lastniki/obrniki (32) in tudi gostilničarji (29). Zajetna je tudi skupina pravnikov (17), nekaj je lastnikov večjih podjetij (10) in visokih uradnikov (7) (gl. *Slika 1*).

Slika 1: Število moških pripadnikov slovenske elite po poklicih (Ljubljana, 1900)

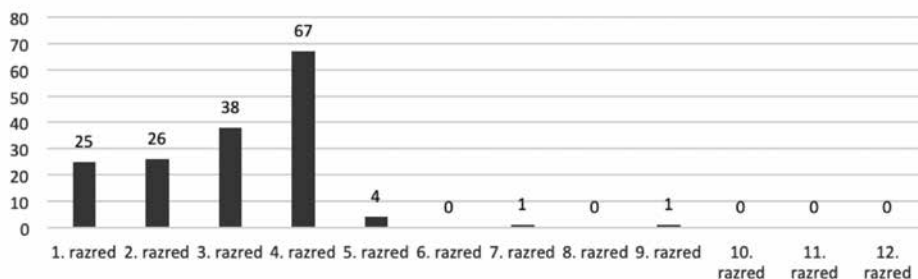
46 Za ljubljanski vzorec gl. Jaka Banfi, Dunja Dobaja, Filip Čuček et al., »Transkript popisa prebivalstva Ljubljane 31. 12. 1900.« [rastoča zbirka podatkov] *Zgodovina Slovenije – Sistory*, pridobljeno 6. 6. 2018, <http://www.sistory.si/publikacije/?menuBottom=8>.

47 Pri zajetni skupini nismo uspeli z gotovostjo prepoznati nacionalne opredelitve, kar bi lahko kazalo na določen odstotek nacionalno indiferentnih ali mlačnih tudi med premožnejšimi Ljubljančani.

48 Studen, *Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar*.

Po razvrstitvi navedenih poklicev v lestvico HISCLASS⁴⁹ se tako slaba četrtnina (38) vključenih v vzorec umešča v tretji družbeni razred, dve petini (67) v četrtega, ostali pa se umeščajo v razrede tako, kot kaže *Slika 2*.

Slika 2: Število moških pripadnikov slovenske elite po družbenih razredih po HISCLASS klasifikaciji (Ljubljana, 1900)

V primerjavi s statusom njihovih očetov je 44 (39%) posameznikov v vzorcu napredovalo po družbeni lestvici, 17 (15%) jih je najverjetneje nazadovalo, pri 52 (46%) ni bilo sprememb in so bili umeščeni v podoben družbeni razred kot njihovi očetje (gl. *Slika 3*), za 49 oseb pa nam doslej ni uspelo pridobiti podatkov o njihovem socialnem izvoru.

Slika 3: Primerjava statusa sinov in očetov po lestvici HISCLASS:

očetje \ sinovi	1.+2. razred	3.+4.+5. razred	6.+7. razred	8. razred	9. razred	11. razred	10.+12. razred
1.+2. razred	20	16					36
3.+4.+5. razred	14	32	1				47
6.+7. razred	1	4					5
8. razred	6	13					19
9. razred							
11. razred							
10.+12. razred	2	3			1		6

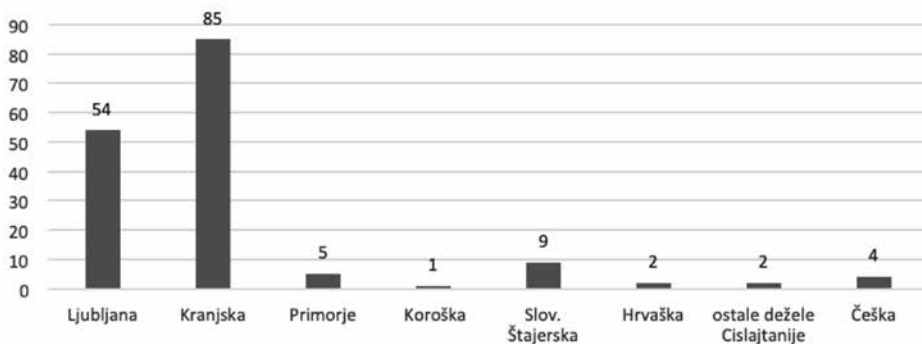
49 Hisclass je mednarodna zgodovinska razredna shema, ustvarjena z namenom, da bi omogočala lažjo primerjavo družbenih razredov med različnimi obdobji in jeziki. Povezana je z mednarodno standardno klasifikacijsko shemo za poklice – HISCO. Pri razvrščanju v družbene razrede HISCLASS upošteva razločevanje fizičnega od intelektualnega dela, strokovno delo od nestrokovnega, lastniškega od nelastniškega in dejstvo, ali gre za delo, ki ga nadzorujejo nadrejene osebe ali ne. - H.D. van Leeuwen in Maas, *Hisclass; a historical international social class scheme* (Leuven: Leuven University Press, 2011).

Nekoliko bolj kot »gospodarstveniki« so povsem po pričakovanjih v primerjavi s svojimi očeti napredovali tisti posamezniki, ki jih lahko štejemo med »intelektualce«, med njimi sva našli tudi 10 (25 %) kmečkih sinov.

Ti podatki sicer kažejo na večjo prisotnost gospodarskega meščanstva med najpremožnejšimi Slovenci, hkrati pa izvor posameznikov, ki jih umeščamo med gospodarstvenike, nakazuje, da se kranjsko meščanstvo ni oblikovalo na novo, iz nemeščanskih, podeželskih socialnih in poklicnih skupin.⁵⁰

Geografski izvor obravnavanih moških je manj pisan kot njihova poklicna struktura in je podoben rezultatom, ki jih je za isto obdobje za skupino lastnikov stanovanj dveh premožnejših ljubljanskih ulic ugotovil Andrej Studen.⁵¹ Največ se jih rodilo v Ljubljani ali drugih kranjskih okrožjih, presenetljivo malo pa v drugih slovenskih deželah (gl. *Slika 4*).

Slika 4: Pripadniki slovenske elite glede na kraj rojstva (Ljubljana, 1900)

Gospodarstveniki so se glede na kraj rojstva v primerjavi z inteligenco izkazali za nekoliko manj geografsko mobilne, saj se jih je v Ljubljani ali v ostalih kranjskih okrajih rodilo 91 odstotkov. Med tistimi, ki so se ukvarjali z intelektualnimi poklici, se jih je na Kranjskem rodilo 76 odstotkov.

Demografske značilnosti opisanega vzorca se v večini pogledov ujemajo s predhodnimi dognanji o značaju slovenske elite v Ljubljani (oziroma na Kranjskem), zato sva ga ocenili kot zadostno veljavnega za nadaljnjo obravnavo. (Nekoliko bolj so sicer v nasprotju s pričakovanji nadreprezentirani posamezniki, ki so se ukvarjali z gospodarstvom).

⁵⁰ Peter Vodopivec, »Mladi slovenski izobraženci in Dunaj pred prvo svetovno vojno,« v: *Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas*, ur. Vincenc Rajšp (Dunaj in Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju, 2013), 69.

⁵¹ Studen, *Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar*.

Trst

V vzorec smo zajeli 43 poročenih moških iz nekaterih ulic Terezijanske četrti in četrti Borgo Nuovo, ki bi jih lahko na podlagi zgoraj opisanih kriterijev (sodelovanje v slovenskih društvih, vpis v volilni imenik, prisotnost služkinje v stanovanju itd.) opredelili za predstavnike slovenske družbene elite ali vsaj slovenskega meščanstva v Trstu.⁵² Med temi se jih je 15 ukvarjalo z gospodarskimi dejavnostmi, zlasti s trgovino, preostalih 28 pa je delovalo v pretežno intelektualnih poklicih. Zlasti imamo v vzorcu dobro zastopane (**višje**) **carinske uradnike**, saj smo jih med analiziranimi našli kar 10.

Nabor poklicev nakazuje, da sva v vzorec zajeli osebe, ki se večinoma niso umeščale v prav najvišje družbene razrede, kar potrjuje opis zgoraj. Po kriterijih HISCLASS bi večino izmed njih (18) razvrstili v četrti družbeni razred, 7 v tretji družbeni razred in 10 v drugi družbeni razred. V prvi bi jih lahko razvrstili 5 in v petega enega.

Kriteriji HISCLASS so sicer pri določanju premoženja na osnovi poklicev, predvsem takrat, ko ne razpolagamo s podrobnejšimi informacijami, lahko do določene mere varljivi. Zato naj vzorec osvetliva tudi s stališča njegove umeščenosti v volilne razrede pri mestnih volitvah. Kot že poudarjeno, sva izbirali samo tiste iz prvih treh volilnih razredov (razen šestih posameznikov, ki sva jih v vzorec umestili dodatno). Večina slovenskih volivcev (32) se je po pričakovanjih umeščala v tretji razred. V drugem volilnem razredu smo našli 5 predstavnikov slovenske elite v Trstu, med njimi odvetnika – Gustava Gregorina in Mateja Pretnerja, dva (vele)trgovca – Franca Abrama in Franca Mirta – ter posestnika Karla Batističa. V seznamu oseb, ki so pripadale prvemu volilnemu razredu, smo pri pregledu izbranih ulic našli samo enega predstavnika slovenske elite, znanega posestnika in gospodarstvenika Kornelija Gorupa (sina znanega bogataša Josipa Gorupa).

Rojstni kraji so bolj raznoliki kot pri analizirani ljubljanski eliti. V vzorec sva našli le 11 rojenih Tržačanov, kar 18 pa se jih je rodilo na Goriškem in 13 na Kranjskem, eden v Istri ter eden na Češkem. To glede na propulzivne selitvene tokove, ki so se v 19. stoletju stekali v mesto, ne preseneča.

Opisani vzorec seveda le do določene mere zrcali lastnosti slovenske družbene elite, ki je leta 1900 živela v Trstu, v njem je, denimo, zagotovo zajetih premalo najbolj premožnih slovenskih gospodarstvenikov, ki so bili v tem mestu bolj v ospredju kot v Ljubljani, kljub temu ga lahko ob potrebni previdnosti štejemo za veljavnega in relevantnega za pričujočo analizo lastnosti soprog.

52 Popisne pole za leti 1900 in 1910 za Trst sva pridobili v Archivio generale di Trieste.

Diskurz nacionalizma

Multietnični imperiji v Evropi so se v poznem 19. stoletju znašli pred dilemo, ali spodbuditi ali zavirati vzpon nacionalizma, in Avstro-Ogrska se je zlasti od devetdesetih let 19. stoletja odločila za prvo pot.⁵³ Proti koncu 19. stoletja je vrsta institucionalnih⁵⁴ in političnih dejavnikov, med njimi zlasti postopna demokratizacija političnega življenja, ki je sledila širitvi volilnega cenzusa, preoblikovala značaj predhodno omejenih ali celo še ne docela artikuliranih nacionalnih gibanj. Nacionalistični diskurz je začel nagovarjati vse širše sloje prebivalstva.⁵⁵ Organizirala so se enonacionalna društva in šole, nacionalna elita pa je vsaj na deklarativni ravni začela zavračati kakršnokoli popuščanje in zahtevala, da se ljudje tudi v vsakdanjem življenju držijo nacionalnih norm.

Slovenski nacionalisti so začeli opozarjati, da Slovenca definira uporaba jezika. Svoje rojake so postavljali pred vrsto natančnih pravil za vsakodnevno izkazovanje rodoljublja: Zaveden Slovenec je moral ohranjati lastne šege in navade ter redno izobešati slovensko zastavo.⁵⁶ V prostem času je obiskoval slovenska društva in veselice,⁵⁷ slovenske pevske zборе, čitalnice in ljudske knjižnice, prav tako je zbiral stare časopise in jih pošiljal na mejo.⁵⁸ Ob praznovanju družinskih praznikov in žalostnih dogodkih je daroval za slovenska društva. Učil se je občinskih pravil in po možnosti kandidiral za slovensko stranko. Z namenom, da bi pomagal krepiti domači kapital, je kupoval samo v slovenskih trgovinah in podjetjih.⁵⁹ Ker je Slovencem manjkalo podjetnikov, so nacionalisti »sinove naroda« spodbujali, da se poklicno usmerijo v obrtniški (ali trgovski) stan.⁶⁰ »Pravi Slovenec« naj bi otroke obvezno vpisoval v izključno slovenske vrtce in kasneje šole.⁶¹ Slovensko opredeljena meščanka je svoje domoljubje morala izkazovati z rabo slovenskega jezika ob vseh priložnostih⁶² in s prevzemanjem mode, ki je upoštevala narodno nošo.⁶³ Kot mati in skrbnica prihodnjih rodov je otrokom pripovedovala o lepotah domovine in njeni preteklosti. Zlasti na Kranjskem so

53 Christopher Alan Bayly, *The Birth of the Modern World 1780–1914* (Oxford: Blackwell publishers, 2003), 212.

54 Pieter Judson trdi, da naj bi same politične strukture avstro-ogrške monarhije spodbujale nastanek narodov, ki niso bili neizogiben rezultat večjezikovne realnosti v monarhiji. – Pieter Judson, *The Habsburg Empire* (Harvard: The Belknap Press of Harvard University Press, 2015), 273, 297, 299.

55 Ibid, 307. Pieter M. Judson, »The Gendered Politics of German Nationalism in Austria 1880–1990,« v: *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, ur. David F. Good, Margarete Grandner in Mary J. Maynes (Oxford: Berghahn Books, 1996), 3.

56 Branko Goropevšek, »Odmev in pomen septembrskih dogodkov leta 1908 (spomin na 90-letnico dogodkov),« v: *Slovenija 1848–1998: Iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej (Maribor: Zveza zgodovinskih društev, 1998), 115–23.

57 *Koledar CMD* 1904, 33, 61.

58 *Koledar CMD* 1909, 58.

59 Božidar Jezernik, »Od vzpona nacije do nacionalizacije,« v: *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije*, 17–66.

60 SI AS 16, Konvoluti. Branibor, 1914. »Slovinci, na dan!,« *Slovenski gospodar*, 25. 7. 1901, 1.

61 *Koledar CMD* 1909, 73, 101.

62 Ivan Hribar, *Moji spomini* (Ljubljana: Slovenska matica, 1983), 268. Jože Košir, »Dopisi, Iz Ljutomera,« *Slovenski gospodar*, 30. 10. 1890, 347. »Slovenski jezik in naše ženstvo po mestih,« *Slovenec*, 15. 2. 1879, 1.

63 Tanja Tomažič, »Oblačilo noša in slovensko meščanstvo,« v: *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije*, 171–76.

nacionalisti od nje pričakovali tudi to, da je svoje hčerke in sinove učila zgolj slovensko.⁶⁴ Diskurz štajerskih slovenskih ideologov je sicer na problem učenja jezika gledal z bolj praktične perspektive: »Slovenec je Slovenec zaradi krvi, seveda mora znati slovensko, toda ni niti problematično, če se uči nemško.«⁶⁵ Citat nakazuje, da slovenska elita svoje nacionalne skupnosti ni zamišljala zgolj na jeziku, ampak, kakor ugotavlja Jezernik, na skupni preteklosti, »dediščini dedov in očetov«⁶⁶ in tudi na rodu ali »krvi in zemlji«.⁶⁷

Tako je med zgoraj naštetá pravila, ki so se jih Slovenke in Slovenci morali držati v zasebnem življenju, pogosto sodilo tudi nasprotovanje nacionalno mešaním zakonom, zato da bi »naš narod ostal čist«.⁶⁸ Povsem podobne ideje srečamo v tedanjem nemškem nacionalističnem diskurzu.⁶⁹ Vse od osemdesetih let 19. stoletja naprej je nova nacionalistična ideologija poudarjala, da obstajajo vezi, ki združujejo vse Nemce, ne glede na sloj. Nemški nacionalizem se je pozicioniral nasproti slovanskemu in začel poudarjati, da je treba negovati etnično čistost z uporabo »čistega« jezika in vzpostaviti »prave« kulture. Kot zaščitnicam etnične čistosti in tistim, ki so prvenstveno odgovorne za vzgojo otrok, je omenjene naloge nalagal zlasti ženskam. Ženske so bile pod drobnogledom ne le zaradi zaščite otroka pred drugim jezikom, najema hišne pomočnice s pravo nacionalno identifikacijo,⁷⁰ temveč tudi zaradi regulacije ali omejitve eksogamnih zakonskih zvez.⁷¹ Kot je pokazala Heidrun Zettelbauer, je nemška nacionalistična propaganda promovirala etnično čist »Völkischen Ehe«.⁷² Svoj pritisk je nemški nacionalistični diskurz usmerjal zlasti na ženske, na tiste, ki so se nacionalističnim ciljem bojda izneverile z izbiro samskega stanu, še bolj pa na one, ki so stopile v zakon z moškím iz nacionalno kompetitivnega okolja. Podobni apeli so krožili med Nemci na Slovenskem in jih najdemo v nemških koledarjih Südmark.⁷³

Povedano se sklada z zaključki Alexandra Maxwella,⁷⁴ da je v srednji in vzhodni Evropi prevladoval diskurz o nacionalni endogamiji, ki je bil izrazito spolno določen. Predvsem ženskam so nacionalisti praviloma nalagali, da so si partnerja, bodočega

64 Kompoljski, »Národna vzgoja v domači hiši«, *Koledar CMD* 1910, 43–54. Minka Govekar, *Dobra gospodinja* (Ljubljana: Založba Schwentner, 1909), 5.

65 »Slovenec«, *Slovenski gospodar*, 31. 7. 1884. Gl. tudi Alenka Divjak, *Slovenski pedagoški tisk v borbi proti potujčevanju naše mladine 1860–1918* (Ljubljana: Inštitut Nove revije, 2017), 63.

66 Božidar Jezernik, *Nacionalizacija preteklosti* (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2013), 35.

67 »Družbe sv. Cirila in Metoda redna XXIII. velika skupščina dne 13. kimavca 1908 v Ptuj«, *Koledar CMD* 1909, 93. »Kako naj volimo Slovenci?«, *Slovenski gospodar*, 19. 2. 1891, 1.

68 »Družbe sv. Cirila in Metoda redna XXIV. velika skupščina dne 8. velikega srpana 1909 na Jesenicah«, *Koledar CMD* 1910, 100.

69 Pieter Judson, »Inventing Germans: Class, Nationality and Colonial Fantasy at the Margins of the Habsburg Monarchy«, *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice, Nations, Colonies and Metropolises* 33 (1993): 47–67.

70 »Die 50.000 Krainer außer Landes«, *Laibacher Wochenblatt*, 26. 8. 1882.

71 Judson, »The Gendered Politics of German Nationalism«.

72 Heidrun Zettelbauer, »Die Liebe sei Euer Heldentum«. *Geschlecht und Nation in völkischen Vereinen der Habsburgermonarchie* (Frankfurt in New York: Campus Verlag, 2005), 375, 376.

73 Gl. npr. *Deutscher Kalender für Krain*.

74 Alexander Maxwell, »National endogamy and double standards: sexuality and nationalism in east-central europe during the 19th century«, *Journal of social history*, 41, št. 2 (2007), 413–33.

moža, poiskale znotraj svoje skupnosti. Moški so po drugi strani bodoče neveste lahko izbirali pri nacionalnih nasprotnikih, seveda z namero, da tujko nacionalizirajo. Spolna osvojitve naj bi se tako spremenila tudi v nacionalno.⁷⁵ Toda takšen diskurz v slovenskem okolju, kot kažejo viri, ni prevladoval, saj so slovenski nacionalisti »narodnostno mešano« poroko običajno odsvetovali ženskam in moškim.

Že leta 1862 so denimo slovenski časopisi poudarjali, da so slovenska dekleta lepa, nemška pa bogata in da bodo z »ženitvami vse meje premenjane«.⁷⁶ Od tedaj so se pozivi k izbiri slovenske partnerice le še množili. Poudarjali so, da morajo Slovenci poročiti Slovenke, Slovenke pa izbrati »moža, ne bogastva«.⁷⁷ Leposlovnna dela so začela poudarjati, da je mogoče premagati tudi socialne razlike, če se le izbere slovenski/a partner/ica. To zagovarja tudi ženska literatura, ki so jo pisale pisateljice za ženske bralke. Edina stvar, ki v njihovih romanih in črticah nedolžno, toda moralno pokončno junakinjo, ki prihaja iz ugledne družine srednjega sloja, ki je bankrotirala, in mora zato delati, da preživi, ločuje od glavnega moškega junaka, je premoženje. Ljubezen na koncu seveda premaga oviro.⁷⁸ Takšna opozorila so se začela pojavljati tudi v publicističnih besedilih in biografijah. Leta 1911 je neznani avtor zapisal takole: *Kolikega pomena in važnosti za slovensko narodnost je zahteva, da Slovenec jemlje v zakon le Slovenko in Slovenka le Slovenca, kaže prav izrazito zadnje ljudsko štetje. Skoraj povsod – [...] – kjer je slovenski mož, ki ima Nemko za ženo, vpisal kot občevalni jezik za oba nemški, kjer je pa žena Slovenka in mož Nемеc pa isto tako. Otroci so kajpada povsod vpisani kot Nemci. Iz tega je jasno razvidno, da Slovenci z mešanimi zakoni vedno izgubimo, ker se dotična rodbina vedno odtuji našemu narodu in ne le, da je za nas vedno izgubljena, ampak so tudi ti ljudje najhujši naši narodni nasprotniki. To naj upoštevajo vsi, ki v tem oziru lahko vplivajo na ta ali oni način.*⁷⁹ Slovenski pisci so bili prepričani, da bo poroka z nemško partnerico ali partnerjem pomenila sprejetje dominantne kulture. Število podobnih pozivov v vseh mogočih besedilih je presenetljivo: *Ako se čuteča slovenska mladenka odloči pozneje za zakonski stan, izbrala si bo za sodruga v življenju le značajnega rojaka Slovenca, vsakega tujerodnega lizuna pa bo odslovila, ker hlepi le po njenem premoženju, mrzi pa njen rod in sveti materin jezik. Slovenska deklica bo pela: Ljubi moj je čvrst rojak, lep slovenski je junak.*⁸⁰ Pavla Hočevar v svojih delih piše takole: *Vsekakor je res, da so se naši izobraženci pogosto ženili z Nemkami. Ko so študirali v Gradcu ali na Dunaju, je bil marsikdo večkrat lačen kot sit. Niso bili nobeni redki primeri, da je naš visokošolec po gostilnah in podobnih krajih jedel na upanje. Komu se je moral zasmiliti, če ne natakarici! Pa je beseda dala besedo, usmiljenje se je prelevilo v simpatijo, simpatija je prerasla v ljubezen in v zakon. Z diplomom je študent pripeljal domov nemško ženo, ki se je le težka privadila jeziku in je živela do smrti kot tujek v družinskem telesu. Duševnega sožitja z bolj izobraženim*

75 Maxwell, »National endogamy and double standards,« 413–33.

76 »Originali iz domačega življenja,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 18. 6. 1862, 206.

77 Jernej Komac, »'Slovenke ve drage, cveteče dekleta' Vloga žensk v nacionalizirajočem slovenskem časopisu od 1848 do 1876« (Seminarska naloga, Filozofska fakulteta, 2016).

78 Katarina Bogataj Gradišnik, »Ženski roman v evropskem sentimentalizmu in v slovenski literaturi 19. stoletja,« *Primerjalna književnost*, 12 (1989): 34.

79 »Mešani zakoni in ljudsko štetje,« *Slovenski narod*, 31. 1. 1911, 3.

80 SIAS 16, Konvoluti. Branibor, 1914.

možem ni bila sposobna, v družbi se je težko znašla, celo otroci so se ji kmalu odtujili, pa se je tako uporabljala sama sebi, v pedantnem gospodinjstvu in v vsakodnevnih drobnih skrbeh za družino. Ko smo po prvi svetovni vojni dobili svojo univerzo, je bilo nesrečnih mešanih zakonov vedno manj.⁸¹ Podobno stališče so imeli tudi drugi slovenski politiki.⁸² Zlasti zakoni z nemško opredeljenimi ženskami so bili strogo obsojeni. Temu zgražanju ni ušel niti Josip Stritar. Ko je uveljavljeni slovenski kulturnik praznoval sedemdesetletnico v Ljubljani, sta se pod njegovim balkonom zbrali dve skupini študentov. Prvi so slavljena navdušeno pozdravljali, drugi pa so, ogorčeni zaradi njegove izbire nemške partnerice, vzklike trgali z žvižgi.⁸³

Zakaj so slovenski nacionalisti ravno v »nemških ženskah« prepoznavali tako pomembno grožnjo? Morda lahko omenjeni strah obrazložimo v povezavi s konceptom »nacionalizma žrtve« (»victimhood nationalism«), ki ga je razvil⁸⁴ Jie-Hyun Lim. Po tem naj bi se v nacionalnem imaginariju pri soočenju s preteklostjo vzpostavila dihotomija med nasilnežem in žrtvijo, v vlogi katere je vselej nastopala pripadajoča nacionalna skupnost. Položaj žrtve naj bi se tako prenašal iz roda v rod in vzpostavljala nacionalno solidarnost med generacijami. (Koncept se približuje konceptu »dedne žrtve« Zygmunda Bauman.) Ker so se slovenski nacionalisti (skladno s takšnim, viktimiziranim dojemanjem svoje nacionalne usode) v odnosu do Nemcev torej vselej identificirali z vlogo žrtve, so potemtakem tudi verjeli, da se »slovenski moški« niso sposobni izogniti asimilaciji, ki bi sledila poroki z nemško opredeljeno žensko.

Pri italijansko-slovenskih mešanih zakonih se je slovenski nacionalni diskurz, kot kažejo nekateri indici, sicer morda lažje odmaknil od nacionalizma žrtve, ni pa se niti približal Maxwelllovi interpelaciji. Kajti slovensko opredeljene ženske v nekaterih prispevkih celo prevzamejo vlogo osvajalk italijansko opredeljenih moških: *Pred prvo vojno so prihajala v Trst dekleta z vseh strani Avstrije, največ jih je bilo seveda s Krasa. Tržaške gospodinje so kraševke splošno zelo čislale kot dobre in zanesljive delavke. Marsikatera se je kmalu poročila. Če je vzela Italijana, je v hiši večkrat sama nosila hlače. Njen vpliv je marsikje tako prevladal, da je v novi družini žena po modrosti in odločnosti močno preseгла moža Italijana, zato se je v družini uveljavila slovenščina kot občevalni jezik in so otroci odraščali v zavedne Slovence.*⁸⁵ Opisana stereotipna podoba se sklada s predstavo o Italijanih, ki naj bi bili v očeh kranjskih Slovencev neresni in nastopaški. Predvsem pa plašljivi, saj naj bi Kranjec zlahka opravil z desetimi.⁸⁶ Nič čudnega torej, da je z enim Italijanom opravila ženska.

81 Pavla Hočevar, *Pot se vije* (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1969), 36.

82 Fran Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki. III. del spominov* (Ljubljana: Slovenska matica, 2010), 142. Gl. tudi stran 105.

83 Hočevar, *Pot se vije*, 35.

84 Kot pišeta M. Verginella in I. Grdina, je položaj žrtve ustrezal nemški in slovenski strani. Prvi so na ta način opravičevali svojo dominacijo, Slovenci pa so poudarjali, kako so navkljub nenaklonjenim okoliščinam veliko dosegli. Gl. Marta Verginella, »Between Rejection and Affinity – Slovene-German Relations on the Periphery of the Habsburg Monarchy,« v: »Die Deutschen« als die Anderen. *Deutschland in der Imagination seiner Nachbarn, Tel Aviver Jahrbuch für deutsche Geschichte* 40 (2012): 44–60. Igor Grdina, »Doživljanje Nemcev in nemške kulture pri slovenskih razumniki od prosvetljenstva do moderne,« *Zgodovinski časopis*, 47, št. 1 (1993): 57–67.

85 Hočevar, *Pot se vije*, 87.

86 Rok Stergar, »'Lahu niti pedi naše zemlje': Slovenski pogledi na Italijane ob napovedi vojne 23. maja 1915,« *Kronika*, 44, št. 1 (1996): 69–73.

Nacionalna homogamija

Ljubljana

Kako zvesto so se predstavniki slovenske elite v svojem zasebnem življenju držali zgoraj opisanih načel in se torej nagibali k izbiri neveste, ki naj bi po njihovih, sicer arbitrarnih merilih izhajala iz narodnostno tujega okolja?

Na navedeno vprašanje je bilo skoraj nemogoče odgovoriti, kajti že v izhodišču sva se srečali s težavo, kako v vzorcu odkrivati takšne pare. Pri tem se nisva želeli zanašati samo na enega pokazatelja, npr. občevalni jezik, ki sva ga že v uvodu podrobno predstavili kot skrajno varljivega. Zato sva se odločili za seštevek več indecev, ki so vsak zase, kakor je pokazalo zgodovinopisje, tudi izjemno varljivi, njihova kombinacija pa morebiti pokaže obrise zagotovo ne nujnih, toda vsaj *verjetnih* zaključkov.

Ker imajo omenjeni indici za določanje nacionalne identifikacije, kakor so jo opredeljevali tedanji nacionalisti,⁸⁷ različno težo, sva jih tudi različno vrednotili ali točkovali. Najbolj nezanesljiv kriterij za ugotavljanje števila žen, za katere bi njihovi možje lahko verjeli, da izhajajo iz tujega okolja, je dekliški priimek. Če je posameznica imela po tedanjih kriterijih fonetično slovenski priimek, sva k verjetnosti, da jo je njena nacionalistično opredeljena okolica (vsaj pred poroko) dojemala kot »domačinko«, dodali/prišteli 0,5 točke. Nasprotno sva pri posameznici z dekliškim priimkom domnevno fonetično tujega izvora odbili 0,5 točke. Nato sva beležili ženam dodeljeni občevalni jezik. Pri posameznicah, ki so navedle slovenski občevalni jezik, sva dodali

87 Zavedava se nevarnosti, da lahko z uporabo kriterijev (za določanje nacionalne identifikacije), ki so jih pred več kot stoletjem izumili nacionalistični aktivisti, »samo ponovimo njihove (sicer namišljene nacionalistične) pripovedi« in zgrešeno preberemo vire. – Pieter Judson. »Preface,« v: *Creating Nationality in Central Europe, 1880–1950: Modernity, Violence and Belonging in Upper Silesia*, ur. James Bjork, Tomasz Kamusella, Tom Wilson in Anna Novikov (New York: Routledge, 2016), 13. Predpostavka, da je kriterije za označevanje nacionalnih afiliacij mogoče objektivno določiti in tudi statistično meriti, namreč po mnenju mnogih raziskovalcev metodološko ne vzdrži. Z njo zapademo v t. i. »statistični realizem«, ki se »nevarno približa primordalističnim predstavam o brezčasnih identitetah«. – David, Kertzel in Dominique Arel, »Census and Identity. Politics of race, ethnicity and language in national census,« v: *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*, ur. David I. Kertzer in Dominique Arel (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 19. Nacionalne identitete (še bolj pa kriteriji za njihovo določanje) so družbeni konstrukt, ki ga ni mogoče statistično meriti. Vse kategorije so namreč namišljene, zato je v vsakdanjem življenju mogoče ugotoviti številna neujemanja. Hkrati pa se lahko strinjamo z nekaterimi raziskovalci, ki poudarjajo, da že samo *prepričanje* družbenih akterjev, da so njihove identitete (in kriteriji za njihovo določanje) resnične, relevantne, vendarle predstavlja (do določene mere merljivo in pomembno) družbeno dejstvo. – Ibid., 19, 20.

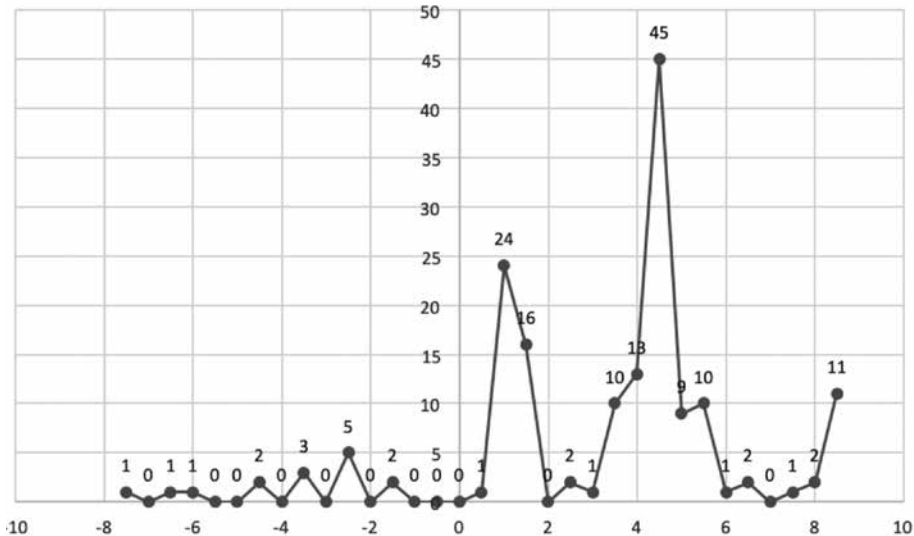
V tem smislu statistična obdelava ne pomeni ugotavljanja »objektivnih«, esencialnih dejstev, temveč ugotavljanje, »kako so se posamezniki subjektivno dojemali cis-à-vis drugim«, gre za poskus *objektivnega* pretresa »stanja subjektivnih identitet«. – Ibid., 20. Slovenski nacionalisti so *verjeli*, da takšen ali drugačen občevalni jezik, kraj rojstva, priimek, predvsem pa samoopredelitev sorodnikov določajo nacionalno opredelitev njihovih bodočih nevest. Potemtakem lahko te iste kriterije uporabimo za zaznavanje »tujk« po mnenju takratne slovenske nacionalistične javnosti.

Brez izbire teh sicer problematičnih kriterijev bi najino vprašanje verjetno ostalo brez odgovora. Dobili bi precejšnjo »tiho množico«, o kateri bi, kljub zbranemu ogromnemu številu različnih *kvantitativnih* in *navzkrižno preverjenih* podatkov, malo povedali. Nacionalistične indikatorje je namreč pri ženskah veliko težje ugotavljati kot pri moških, ki so v večjem številu javno manifestirali svoj nacionalizem (npr. s članstvom v društvih ali na sodiščih ob različnih sporih).

1 točko. Pri posameznicah, ki so v nasprotju z možem navedle kateri drugi občevalni jezik, sva 1 točko odbili. V nekaterih primerih sva imeli možnost opazovati tudi občevalni jezik staršev soprog. 2 točki sva prišteli, če so starši navajali slovenski občevalni jezik, nasprotno sva 2 točki odbili. Stopnjo verjetnosti, da je slovenska javnost bodočo soprogo dojemala kot tujko, sva v nadaljevanju ocenjevali s pomočjo kraja rojstva. Pri ženskah iz krajev, v katerih je več kot 95 odstotkov prebivalstva navajalo slovenski občevalni jezik, sva prišteli 3 točke, pri ženskah, ki so izhajale iz docela »tujega okolja«, ⁸⁸ pa sva 3 točke odbili. Pri krajih rojstva, ki se niso umeščali v nobeno od navedenih skupin (95-odstotno navajanje slovenskega občevalnega jezika ali docela tuje okolje), nisva točk ne odštevali ne prišteli. Najbolj zanesljiv kriterij za določanje tako dojetih nevest je kajpada izpričana samoopredelitev članov njihovih izvornih družin (ali njih samih pred poroko), zato sva ga ovrednotili s 4 točkami. Seštevek vrednosti petih parov različnih, med seboj diametralno nasprotnih spremenljivk, ki obenem z večjo ali manjšo gotovostjo pomeni tudi število nacionalno endogamnih parov (kakor so jih dojemali tedanji nacionalisti), sva predstavili tudi grafično (gl. *Slika 5*).

Vsako nevesto v vzorcu sva torej umestili na nekakšno verjetnostno lestvico. Višja ko je bila pozitivna vrednost, ki smo ji jo lahko na podlagi seštevka zgoraj navedenih spremenljivk pripisali, bolj gotovo lahko potrdimo, da so jih njihovi lastni možje in okolica dojemali kot »Slovenke«. Nasprotno pa visoko negativne vrednosti pomenijo možnost, da je šlo za ženske, ki so jih možje dojemali kot narodnostno »tuje«. ⁸⁹

Slika 5: Žene predstavnikov slovenske elite glede na možnost, da so jih nacionalistično opredeljeni možje dojemali kot »tujke« (Ljubljana, 1900)

⁸⁸ Kraj z manj kot enim odstotkom prebivalstva, ki je v zadnjem cenзуsu navedlo slovenski občevalni jezik.

⁸⁹ Z izrazoma »tujka«, »tuja« nevesta so zaradi ekonomičnosti jezika v nadaljevanju označene neveste, za katere je tedanja nacionalistično naravnana javnost domnevno verjela, da se po narodnosti glede na tedanje arbitrarne kriterije niso umeščale med »Slovenke«. Podobno velja tudi za besedno zvezo »mešani par«.

točkovanje:	
priimek domnevno slovenskega izvora	0,5
navaja slovenski občevalni jezik	1
starši (ali sorojenci) navajajo slovenski občevalni jezik	2
rojena v naselju z zanesljivo večinskim slovenskim prebivalstvom (>95 % navedb slovenskega občevalnega jezika)	3
starši (ali sorojenci) v slovenskih društvih/strankah	4
priimek domnevno tujega izvora	-0,5
navaja drugi občevalni jezik	-1
starši (ali sorojenci) navajajo drugi občevalni jezik	-2
rojena v naselju, kjer je manj kot 1 % prebivalstva navajal slovenski občevalni jezik	-3
starši (ali sorojenci) v neslovenskih društvih/strankah	-4

Ljubljanski vzorec je, kot je razvidno s *Slike 5*, obsegal 15 domnevno »tujih« nevest (9,2 %). Med temi so z najvišjimi negativnimi verjetnostnimi vrednostmi (med -7,5 in -6) izstopale Hedviga Plantan, Emilja Hribar in Jelka Naglas, ki so bile rojene »na tujem« in v neslovensko naravnanih družinah.

Hedvika Plantan je svojo nemško identifikacijo ohranjala tudi po poroki. Časopis *Slovenec* je še ob njeni smrti odločno zapisal, da je bila vseskozi »trda Nemka«.⁹⁰ Nasprotno sta se Milica Hribar in Jelka Naglas asimilirali v slovensko okolje in se vključili v slovensko društveno življenje. Obe sta namreč sodelovali vsaj pri Slovenskem planinskem društvu,⁹¹ Milica Hribar pa tudi v številnih dobrodelnih društvih. Jelka Naglas je po moževi smrti vodila podjetje in pri sebi pogosto gostila pomembne slovenske veljake.

Med »tujkami« sta se (s -4,5 točke) odločno znašli tudi Juliette Bele in Roza Lubec, saj v popisu *nista* navedli slovenskega občevalnega jezika, temveč prva francoskega in druga nemškega. Obenem nobena izmed njiju ni izvirala iz krajev, ki so jih tedanji nacionalisti dojemali za »slovenske«. Juliette Bele se je rodila v Franciji, Roza Lubec, roj. Seyrer, pa na Tirolskem. Čeprav sta kot soprogi dveh pomembnih predstavnikov slovenske elite uživali ugled, se tudi po poroki nista vključevali v slovensko društveno življenje. V raziskanih virih ju ne zasledimo kot članic ali podpornic slovenskih organizacij. Juliette pa je še v visoki starosti (trideset let po popisu iz leta 1900) kot materni jezik navajala francoščino in se tudi narodnostno opredeljevala za Francozinjo.⁹² Njen tuji izvor je na svoj način zaznamoval tudi moža, ki se je z *velikim talentom za jezikoslovje* [...] *poglabljjal v materinščino in nemščino. Ko pa se je poročil s Francozinjo, si je prisvojil tudi popolno znanje tega jezika*⁹³ in kasneje francoščino poučeval na ljubljanskih srednjih šolah. Pri tem posebnem primeru je torej ženina

90 »Smrtna kosa,« *Slovenski narod*, 16. 12. 1921, 3.

91 Gl. npr. *Planinski vestnik*, 10, št. 12, (1904), 209.

92 Mojca Šorn, Andrej Pančur, Željko Oset et al., »Transkript popisa prebivalstva Ljubljane 31. 3. 1931: ulice od črke K do Ž,« [rastoča zbirka podatkov] *Zgodovina Slovenije – Sistory*, pridobljeno 9. 6. 2018, <http://www.sistory.si/publikacije/?menuBottom=8>.

93 »Prof. Ivan Bele,« *Jutro*, 3. 12. 1937, 3.

jezikovna identifikacija morda celo usmerila poklicno pot moža. Kako pa so se opredeljevali njihovi otroci? Dve hčerki sta, ena kot učiteljica in druga kot uradnica, ostali v Jugoslaviji, sin Marcel je kot pravnik služboval na francoskem konzulatu, kasneje pa je tudi prevzel francosko državljanstvo. Roze Lubec ne zasledimo v slovenskih društvih, nasprotno pa so vsi otroci po prvi svetovni vojni ostali v Jugoslaviji.

Na *Sliki 5* opazno (s –3,5 točke) izstopajo tudi tri žene, katerih očetje so sicer živeli na Kranjskem (ali v tretjem primeru v Trstu), vendar so se opredeljevali za Nemce.⁹⁴ Nobena od naštetih žen se po poroki ni pretirano vidno gibala v slovenskih krogih, prav tako enako velja za njihove otroke.

Edina dorasla hči zakoncev Amalije in Ivana Vilharja se je poročila na Češko z oficirjem Edmundom vitezom pl. Striglom, njen sin, vitez Richard Strigl, pa je v novi avstrijski državi postal pomemben politik.⁹⁵ Nemško so se po prezgodnji smrti odločno slovensko zavednega očeta Alfonsa usmerili otroci Teresine Mosche. Hči Vera je omožila ginekologa in porodničarja Alfreda pl. Valenta, ki je izjemno uspešno kariero zaključil s politično upokojitvijo leta 1918, leta 1926 pa si je vzel življenje. Ob njegovi tragični smrti je *Slovenec* zapisal, da je bil sicer, kot rojen Nemec, nemškega mišljenja, toda skozinskoz lojalen. Po prevratu je bil kmalu upokojen ter je prejemal sramotno pokojnino.⁹⁶ Moschejev sin Erich, ki je kot oče doštudiral pravo, je v odrasli dobi živel na Dunaju. Nekaj zgoraj zapisanih izjem tako morda govori tudi o tem, kako so nekatere nemške ženske ohranjale svojo lastno identiteto, s tem pa postavljajo pod vprašaj podobo o ženski ubogljivosti v meščanski družini.

Med »tujke« lahko (s sicer manjšo zanesljivostjo) štejemo še soproge, za katere vemo samo to, da so se rodile v krajih brez večjega števila slovensko govorečega prebivalstva,⁹⁷ ali katerih starši ali sorojenci so v ljubljanskem popisu navajali nemški občevalni jezik.⁹⁸ Takih primerov imamo v ljubljanskem vzorcu 7. Zagotovo nemško identifikacijo med njimi po poroki ohrani Marija Orel, pri drugih pa ostaja vprašanje neodgovorjeno zaradi pomanjkanja podatkov.⁹⁹

Po drugi strani je, poleg nekakšnega sivega območja 41 žensk, o katerih imamo premalo podatkov, da bi sklepali, ali so jih soprogi ali nacionalistično angažirana okolica dojemali kot »tujke«, v ljubljanskem vzorcu vsaj 106 soprog, ki so po tedanjih nacionalističnih kriterijih izhajale iz zanesljivo slovenskega okolja. Kar nekaj izmed teh je bilo hčerk ali sester slovenskih politikov ali – še bolj konkretno – slovensko naravnanih županov in občinskih svetnikov. Fran Bergant, trgovec, včlanjen v številna slovenska društva in ljubljanski občinski svetnik, se je npr. poročil z Leopoldino Korče, hčerko Janeza Korčeta, župana Hotedršice in zvestega pristaša slovenske napredne

94 Mosche Therezina (oče nemško naravnani tovarnar Valentin Zeschko), Amalija Vilhar (oče gospodarstvenik Carl Lampert Lukmann) in verjetno Jožefa Kalan (rojena v plemiški družini Hollstein).

95 »Deutsche Biographie – Strigl, Richard Ritter von«, <https://www.deutsche-biographie.de/sfz126169.html>.

96 »Alojz Valenta«, *Slovenec*, 54, št. 274 (1926), 3.

97 Marija Orel (IT), Emilija Popp (AVST), Ana Jenko (Sp. AVST), Lea Knez (HRV) in Terezija Lenče (Kor).

98 Fani Tomažič, Ivanka Rebek.

99 V prvi vrsti gre za pomanjkanje podatkov o delovanju žensk v slovenskih društvih. Marija Popp umre na Češkem, Ivanka Rebek pa bo sicer po smrti moža darovala CMD.

stranke.¹⁰⁰ Antonija, žena notarja Ivana Gogola, je bila hčerka Janeza Kneza, dolgotnega župana občine Sp. Šiška, njeni bratje so bili slovenski veljaki in tudi sama se je vse življenje udejstvovala v slovenskih društvih, več desetletij je npr. delovala v SŽD.¹⁰¹ Pravniki Albin Suyer je oženil Heleno Petričić, hčerko ljubljanskega podžupana Vaska Petričića. Tudi eminenten slovenski rodoljub in trgovec iz Kranja Konrad Pleiweiss je z ljubljanskimi elitniki poročil kar dve svoji hčeri, Berto, por. Kušar, in Marijo, por. Zupanc. Prav tako je njegov kranjski someščan Mihael Hafner z ljubljanskimi elitniki poročil dve svoji hčeri. Vse to morda nakazuje obstoj do neke mere nadregionalne slovensko naravnane elite. Druženje v slovenskih društvih in zasebni obiski so očitno omogočali izoblikovanje specifično slovenskega poročnega trga. V njem pa, kot vemo, so imele nekatere osebe posebej pomembno vlogo, npr. Marija Murnik Horak, znana kot deželna mati, je skupaj spravila veliko slovenskih parov.¹⁰²

Slovenska družabnost se je krepila v društvih, ki so poudarjala slovensko naravnost. Intenzivnejše delovanje v teh društvih je tako pomenilo tudi intenzivnejšo slovensko opredelitev, ki se je potrdila s poročno izbiro in se po poroki tudi pri ženskah ohranjala z nadaljnjim udejstvovanjem v slovenskih društvih. A to v večji meri velja samo za hčerke rodoljubov. Če upoštevamo vse ženske, vključene v ljubljanski vzorec, ugotovimo, da jih je po poroki le 50 odstotkov pomagalo slovenskim društvom, 5 odstotkov soproj pa se je vključevalo samo v humanitarna društva. Vse to kaže, da je le en del soproj slovenske elite sodeloval v društvih z nacionalističnim predznakom, med njimi pa so izstopale predvsem soproge intelektualcev in omenjene hčerke slovensko zavednih veljakov.

Nadaljnja primerjava podatkov glede slovenskega izvora žen po posameznih podskupinah kaže, da se je med mešanimi pari proporcionalno znašlo več gospodarstvenikov kot intelektualcev.

Ugotovimo tudi, da je stopnja »nacionalne homogamnosti« padala z družbenim razredom (po HISCLASS) soproj, višji ko je bil razred, manj pogoste so bile izbire, ki bi jih tedanji slovenski nacionalisti lahko dojemali kot »nacionalno mešane«. Izjema je drugi družbeni razred, ki večinoma zajema prav posameznike v intelektualnih poklicih. Za Ljubljano se tako morda potrdi, da so intelektualci spoštovali diskurz, ki so ga širili slovenski aktivisti, če seveda takšni rezultati niso odvisni od strukturnih razmer (npr. dejstva, da so gospodarstveniki morda lažje prihajali v stik s »tujimi« ženskami). Kako pa je bilo na narodnostno mešanem področju?

100 »Janez Korče,« *Slovenski narod*, 20. 5. 1899, 4.

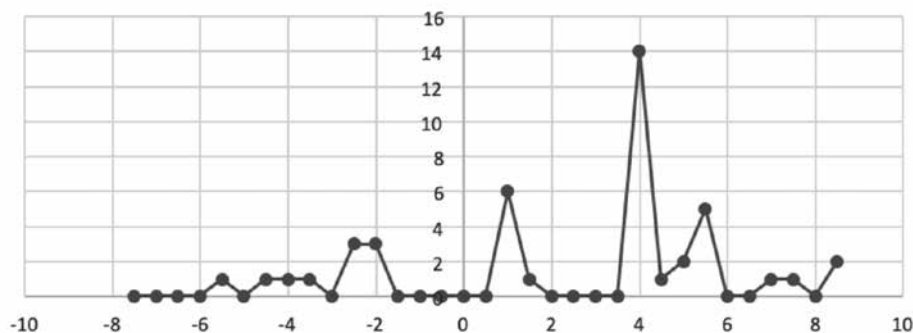
101 »Antonija-Gogola Knezova,« *Slovenski narod*, 8. 3. 1925, 2.

102 Igor Grdina, »Biografski portret Ivana Tavčarja,« v: *Tavčarjev zbornik*, ur. Igor Grdina (Ljubljana: Založba ZRC, 2015), 37.

Trst

Tudi v Trstu si je (sicer manj prepričljiva) večina predstavnikov slovenske elite našla soproge med ženskami, ki so jih tedanji nacionalisti morebiti dojemali kot »rojakinje« (gl. *Slika 6*), mnoge so prihajale iz po tedanjih nacionalističnih merilih zanesljivo slovenskih krajev.

Slika 6: Žene predstavnikov slovenske elite glede na možnost, da so jih nacionalistično opredeljeni možje dojemali kot »tujke« (Trst, 1900–1910)

Tako imamo celo med 13 rojenimi Tržačani 8 ženinov, ki so si družico poiskali na Kranjskem, Goriškem, slovenskem Štajerskem in Koroškem ali v okoliških slovenskih vaseh ter pogosto tudi v družinah znanih slovenskih rodoljubov.¹⁰³ Odvetnik Josip Wilfan se je denimo poročil z Marijo Šavli, hčerko Karla Šavlija, ki je bil slovensko usmerjen župan mesta Kranja in lekarnar. Fran Abram ml., veletrgovec z lesom in tovarnar s sodi, je vzel Ireno Pertot, hčerko Petra Pertota, slovensko zavednega sodarskega mojstra iz tržaškega okoliša. Ivan Knaus, sin trgovca, predvsem pa nečak uspešnega tovarnarja Ivana Mankoča in ene najbolj aktivnih narodnih delavk, Milke Mankoč, je sklenil zakonsko vez s Pavlo (Linči) Hmelak, »hčerko znane rodoljubne hiše Hmelakove iz Lokavca«.¹⁰⁴ Sicer pa ni bil edini iz družine Mankoč, ki je s svojo poroko sklenil tesnejše vezi s slovensko elito iz drugih dežel. Njegov stric Jakob Mankoč se je poročil z Ljudmilo Foester iz Ljubljane, hčerko znanega slovenskega skladatelja češkega rodu Antona Foesterja.

Na drugi strani imamo v obravnavanem vzorcu tudi 13 rojenih Tržačank, nekaterih iz znanih slovenskih družin, ki so v kar 11 primerih vzele ženine z Goriškega ali s Kranjskega. Poroka s Tržačanko, kakor pojasnjuje Marta Verginella, je za prišleke iz

¹⁰³ Sicer bi pogosti izbiri neveste s Kranjskega ali Goriškega bolj kot nacionalni dejavniki lahko botrovalo tudi dejstvo, da se je v tistem obdobju v iskanju dela veliko žensk priselilo v Trst prav iz omenjenih dežel in so potemtakem bile tudi zelo zastopane na tržaškem poročnem trgu. Za moške je bil namreč značilen drugačen geografski izvor priseljenih tokov. – Aleksej Kalc, »Žensko priseljevanje in zaposlovanje v Trstu na prelomu 19. in 20. stoletja,« *Dve domovini*, št. 40 (2014): 11–22. Moški predstavniki slovenske elite so imeli torej v Trstu zaradi razmer na poročnem trgu preprosto veliko možnosti, da so se poročili z žensko z Goriškega ali s Kranjskega.

¹⁰⁴ *Soča*, 17. 2. 1904, 2.

slovenskih dežel pospešila umeščenost v lokalno skupnost in tudi prispevala k manj intenzivnim stikom s krajem izvora.¹⁰⁵ Zasebni uradnik in kasneje uspešni trgovec Srečko Bartel iz Ljubljane je sklenil zakonsko zvezo z Emo Umek. Ema je bila hčerka čevljarkega mojstra Umeka in sestra soproge Anteja Bogdanovića. »Ugledna družina Bogdanović – Umek – Bartel« je, kakor je svojčas pisal časopis *Edinost*, uživala v vseh slojih tržaškega slovenstva [...] vse spoštovanje in obilo simpatije.¹⁰⁶

Toda izbira slovensko opredeljene neveste tudi med našimi elitniki v Trstu ni bila trdno pravilo. Med 43 možmi v tržaškem vzorcu se jih je vendarle vsaj 6 zanesljivo poročilo z ženskami, ki so izhajale iz italijanskega ali nemškega narodnostnega okolja. To so bili učitelj Ivan Furlani, višji poštni oficial Viktor Cegnar, odvetnik in politik Gustav Gregorin, gospodarstvenik Kornelij Gorup, zdravnik Simon Pertot, trgovec Franc Mirt in najverjetneje Ivan Kuhelj. Kornelij Gorup, eden najpremožnejših Slovencev v Trstu, je poročil Albertino Volpi, hčerko viteza dr. Antona Volpija pl. Cesanenfelda, »zmernega«, kakor ga je označevalo slovensko časopisje, »in kolikor toliko tudi Slovencem pravičnega Italijana«.¹⁰⁷

So se soproge omenjenih asimilirale v slovensko okolje? Za Ružo (Roso) Gregorin, roj. Ongaro, in Frančiško Pertot, roj. Eber, bi lahko odgovorili pritrdilno. Na Tirolskem rojena Roza je delovala v slovenskem Odboru narodnih dam, kasneje, ko sta se z možem preselila v Ljubljano, je bila častna predsednica kluba Primork, delovala pa je še v nekaterih slovenskih društvih. Tudi za v Gradcu rojeno Frančiško viri navajajo, da »je bila Nemka, a mož jo je naučil slovenščine in jo uvedel v družbeno politično življenje, da je postala predsednica ženske podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda Trst«.¹⁰⁸

Drugače velja za na Dunaju rojeno Marijo Furlani, soprogo učitelja in slovensko opredeljenega politika Ivana Furlanija, saj se – sodeč po raziskanih virih – najbrž ni asimilirala v slovensko okolje. Še v popisu leta 1910, torej vsaj deset let po poroki, je navajala italijanski občevalni jezik. Tudi njuni otroci niso ostali zvesti slovenstvu. Posestnica Adelia Mirt, soproga 18 let mlajšega trgovca in slikarja Franca Mirta, je v popisu navajala italijanski občevalni jezik. Pravnukinja slavnega arhitekta Pietra Nobila, ki je zgradil cerkev sv. Antona in palačo Costanzi, se prav tako ni udeleževala slovenskih družabnih dogodkov. Podoben je bil denimo primer Viktorja in Agnete Cegnar. Viktor je bil rojen v Trstu znanemu slovenskemu tržaškemu pesniku in publicistu Franu Cegnarju in je, kakor je poročalo tedanje časopisje, v nasprotju s svojimi sorodniki vse do smrti »še zahajal tudi v slovenske kroge«.¹⁰⁹ Agneta pa je bila rojena na Ogrskem in je ob popisu leta 1910 navedla nemški občevalni jezik ter je tudi ni zaslediti v tržaških slovenskih društvih.

Povzamemo lahko, da je bilo mešanih parov, kakor so jih videli tedanji nacionalisti, več v Trstu (13,9 odstotka) kot pa v Ljubljani (9 odstotkov), kar je spet le odraz razmerij okolja. Trst je bil bistveno bolj narodnostno pisan kot Ljubljana. Glede na to,

105 Verginella, »Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento«, 441–81.

106 *Edinost*, 19. 1. 1900, 2.

107 *Edinost*, 19. 5. 1983, 2.

108 *Primorski slovenski biografski leksikon*, 11. zv., Simon Pertot, 633, 634. Omersa–Pirjevec, 1985.

109 *Edinost*, 19. 4. 1922, 2.

da so Slovenci po popisu prebivalstva in občevalnem jeziku predstavljali 25 odstotkov prebivalstva, v meščanskih krogih pa jih je bilo še manj, lahko posumimo na poseben trud tržaških Slovencev za poročno izbiro ženske, ki naj bi po njihovih lastnih merilih ustrezala slovenskemu nacionalnemu projektu. V tržaškem vzorcu izstopa znatno število zakonskih zvez med rojenimi Tržačani in ženskami iz slovenskih krajev, ki morda nakazuje, da so vsaj nekateri pripadniki mestne slovenske elite načrtno iskali izbranko v slovenskih krogih, ali pa vsaj to, da je takšno poročno izbiro določala udeležba v slovenskem družabnem življenju. Tako ljubljanski kot tržaški vzorec pa tudi nakazujeta, da otroci iz domnevno narodnostno mešanih parov niso nujno ohranjali slovenske identifikacije. Je pa v Ljubljani bilo za razloček več primerov, kjer so se otroci odločili za slovensko identifikacijo. Vse to je seveda pričakovana posledica večnacionalnega tržaškega okolja in vse bolj nacionalno homogamnega okolja v Ljubljani, zlasti pa dogodkov po prvi svetovni vojni, ko je bilo ohranjanje slovenske identifikacije v Trstu zaradi pritiskov italijanizacije ovirano in je v krogih intelektualcev pogosto pomenilo tudi odhod v Jugoslavijo. Po drugi strani je bila v Ljubljani po vojni privilegirana asimilacija v slovensko narodnostno okolje.

Domnevno nagibanje k domnevni nacionalni endogamiji bi lahko nekoliko zožilo možnosti izbire na poročnem trgu v obeh mestih in, kakor lahko predvidevamo, morda predstavnik slovenske elite spodbudilo, da so pri sklepanju porok presegali nekatere druge medsebojne oblike drugačnosti, denimo starostno, kateri se posvečamo v nadaljevanju.

Starostna homogamija

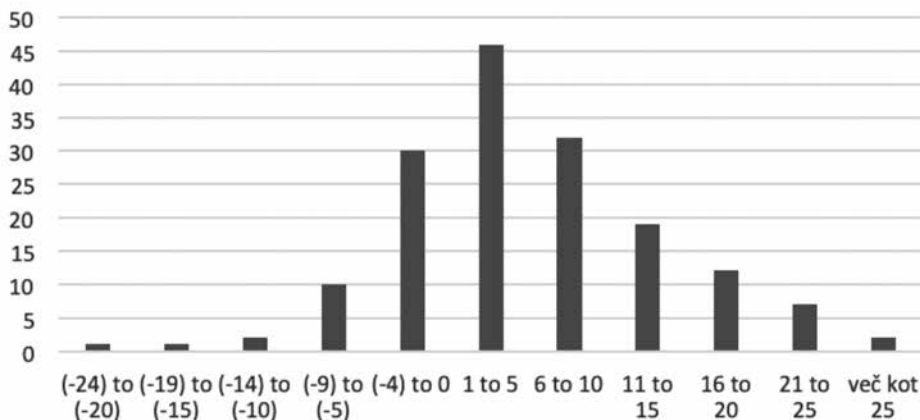
Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je Elvira Dolinar v *Slovenki*, prvem slovenskem ženskem časopisu, ugotavljala, da je bil pri meščanih v navadi zakon, sklenjen med starejšim gospodom s priznano kariero in solidnim standardom, ki je zagotavljal primerno preživetje družini, in mlado, »nerazvito punico brez vsega razumevanja in razsodnosti«.¹¹⁰ Da so bile takšne starostne razlike med zakoncema in še posebej pri moški inteligenci nekaj povsem običajnega, nakazuje tudi slovenska književnost, npr. povest *Cvetje v jeseni*, ki opeva ljubezen med starejšim odvetnikom in mlado hčerko kmečkega posestnika. Napisal jo je Ivan Tavčar, tudi sam oženjen z bistveno mlajšo žensko. Je mogoče visoko stopnjo starostne heterogamije prepoznati tudi v obravnavanih dveh vzorcih?

V ljubljanskem vzorcu so možje od žen v poprečju starejši 5,56 leta, v tržaškem vzorcu pa 6,04 leta. Če upoštevamo, da so za starostno homogamne zakonske zveze veljali le tisti zakoni, pri katerih je razlika med ženinom in nevesto samo dve leti, potem ugotovimo, da je pri Ljubljančanih starostno homogamnih le 41 parov (25%), enak odstotek sva ugotovili tudi za Trst: 11 parov (prav tako 25%). Toda pri interpretaciji

¹¹⁰ Sabina Ž. Žnidaršič, *Ora et labora – in molči, ženska! Socialni položaji in statusi žensk na Kranjskem 1890–1910* (Ljubljana: cF*, 2000), 79.

povprečja moramo biti pazljivi. Kakor kažeta grafa, je mogoče opaziti precejšnje število zvez z izjemno veliko starostno razliko, ki je v končnem izračunu ni zaznati zaradi posameznih primerov žen, ki so izbrale občutno mlajše ženine. Imamo razmeroma številne izjemne, tudi do dvajsetletne razlike ne le med starejšim moškim in mlajšo žensko, temveč tudi obratno.

Slika 7: Starostna razlika med možem in ženo v letih (Ljubljana, 1900)

Najmanjšo stopnjo starostne homogamije smo zaznali pri intelektualcih: tako v Trstu kot Ljubljani so bili predstavniki meščanstva po izobrazbi v povprečju kar 6,8 leta starejši od svojih žen. Pri tem so najbolj izstopali odvetniki in drugi pravniki s povprečno starostno razliko 8,05 leta za Ljubljano in 9 let za Trst.

Na precej drugačna razmerja naletimo pri gospodarstvenikih, v Trstu in Ljubljani. Starostne razlike med mošmi in nevestami so pri njih občutno manjše kot pri pripadnikih meščanstva po izobrazbi, v povprečju denimo za Ljubljano znašajo 4,9 leta, za Trst pa 4,8 leta.

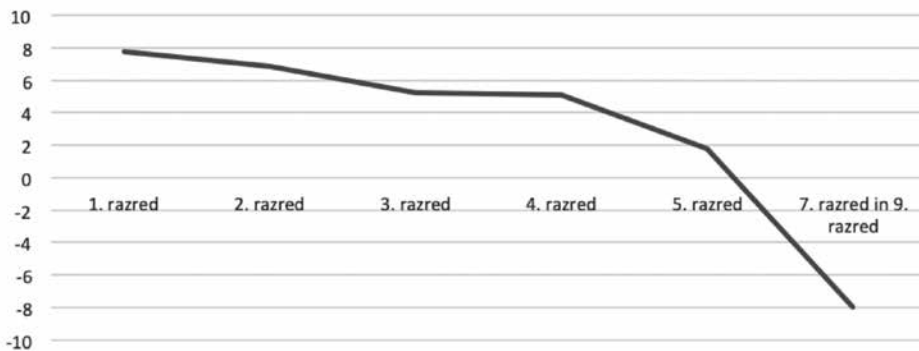
Takšna razmerja so v veliki meri pričakovana. Zlasti pri majhnih podjetnikih, trgovcih in obrtnikih je pridobljeno ženino premoženje lahko kdaj pomembno prispevalo k nadaljnji gospodarski uspešnosti, žena in otroci pa so v kontekstu poklicne dejavnosti lahko v skladu še z nekimi predmodernimi vzorci predstavljali pomembno delovno silo. Tako lahko pri precejšnjem številu gostilničarjev v vzorcu zasledimo pripis, da žena »pomaga pri gospodarski dejavnosti«. Zato so se, kot predvidevamo, pripadniki gospodarske elite poročali zgodaj in je bila tudi starostna razlika med njimi in njihovimi soprogi manjša.

Večje starostne razlike pri inteligenci gre po drugi strani pripisati dejstvu, da so se njeni pripadniki dolgo šolali, zlasti na začetku počasi poklicno napredovali in se potemtakem tudi relativno pozno poročali. Družina jim je lahko bila v napoto pri prvem poklicnem uveljavljanju. V ta razred pa so sodili tudi oficirji in orožniki, ki so

za sklenitev zakonske zveze sploh potrebovali posebno dovoljenje.¹¹¹ Med slovenskimi premožneži imamo sicer en sam tak primer, ki potrjuje to, o čemer piše R. Stergar.¹¹² Ivan Velkovrh, nadporočnik v pokoju in sin delavca v tovarni, se je poročil z bogato vdovo Mally. Oficirji so pogosto izbirali bogate srčne izbranke. Prav tako se je s sedem let starejšo vdovo Kristino Dečman poročil tudi Mihael Bayer, vodja policijskega urada.

Spodnja slika tudi nakazuje, da v višji družbeni razred (po HISCO) ko so možje sodili, mlajše ženske so izbrali (gl. *Slika 8*).

Slika 8: Povprečna starostna razlika med ženinom in nevesto glede na družbeni razred moža po HISCLASS (Ljubljana, 1900)

Nizka stopnja starostne homogenosti naj bi po mnenju nekaterih zgodovinarjev kazala na odklone od načela »romantične ljubezni« in na približevanje gospodarski preračunljivosti pri sklepanju zakonov, ki jo je tako na drugi strani domnevno spremljala visoka stopnja *socialne* homogenosti, zlasti pri najpremožnejših.¹¹³ Poglejmo, kako je bilo s tem v obravnavanih dveh vzorcih.

Socialna endogamija

V slovenskem ženskem romanu je edina prepreka zaljubljenega para iz meščanskega okolja (tja slovenske avtorice ponavadi umestijo dogajanje) premoženjska razlika, podobno velja tudi za tisto literaturo, ki jo ustvarjajo moški.¹¹⁴ Toda v kmečkem okolju se zgodba s prevelikimi stanovskimi razlikami lahko tudi nesrečno konča. Zato pa časopisni

111 Država je od častnikov zahtevala polog kavicje v primeru njihove prezgodnje smrti, šele nato je izdala dovoljenje za poroko. Poroke v enoti je omejeval tudi fiksno določen delež poročenih častnikov. Za policiste pa so bili pogoji še malo bolj zapleteni. Gl. Pavle Čelik, *Orožništvo na Kranjskem (1850–1918)* (Ljubljana: Kronika, 2005), 363.

112 Rok Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon: ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1999), 23.

113 Frans van Poppel, Aart C. Liefbroer, Jeroen K. Vermunt in Wilma Smeets, »Love, necessity and opportunity: changing patterns of marital age homogamy in the Netherlands, 1850–1993,« *Population studies: a journal of demography*, 55, št. 1 (2001): 1–13.

114 Katja Mihurko Poniž, *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne* (Ljubljana: Sophia, 2008), 71.

diskurz nacionalistov poudarja, da je »potrebno izbrati moža, ne bogastva«. ¹¹⁵ Prav tako so slovenski domoljubi pri javnosti prepoznavnih politikih, denimo pri Mihaelu Vošnjaku, radi poudarili, da je ravno z ženitvijo z »brhko in lepo viničarsko hčerko«, »pravo hčerko naroda« dokazal, da je pravi demokrat. ¹¹⁶ Tudi Alešovec v *Ljubljanskih slikah* opisuje primere, ko so se »natararice povzpele do zakonske zveze«, vendar poudarja, da se je to še vedno zgodilo izjemoma. ¹¹⁷ Nekateri raziskovalci slovenske književnosti iz literarnih primerov sklepajo, da je bila meščanska elita bolj naklonjena socialni mobilnosti kot kmečko in plemiško okolje, ¹¹⁸ potemtakem je mogoče predpostavljati, da so bili sinovi kmetov med ljubljansko elito bolj preračunljivi kot tisti, ki so izvorno izhajali iz meščanskega okolja. Poleg M. Hladnika podobno trdi tudi M. Kmecl: kmečki sinovi, »novoustvarjeni buržuji«, naj bi po njegovem mnenju svoj status po izobrazbi nadgradili še s premoženjem, ki naj bi ga v zakon prinesla soproga. Predstavljala naj bi torej lahek in hiter način socialnega vzpona in »akumuliranja kapitala«. ¹¹⁹

Pripadniki slovenske elite so v javnem diskurzu prestopanje socialnih mej torej obsojali manj kot prestopanje nacionalnih. Toda ali so se teh načel držali tudi v svojem zasebnem življenju? Kako pogosto so slovenski možje, živeči v Ljubljani, ¹²⁰ izbrali žene z nižjim družbenim statusom? To sva poskušali ugotoviti z računanjem stopnje socialne endogamije v obravnavanih dveh vzorcih. Slednjo sva določili na podlagi podatkov o socialnem statusu moževega očeta in ženinega očeta. Socialni status očetov sva določali s pomočjo mednarodno primerljive lestvice HISCLASS. ¹²¹

Za Ljubljano sva ob takšni primerjavi dobili rezultate, kot kaže *Slika 9*.

Slika 9: Primerjava družbenega razreda med ženinom in nevesto iz vrst intelektualcev po HISCLASS (Ljubljana, 1900):

moški \ ženske	1.+2. razred	3.+4.+5. razred	6.+7. razred	8. razred	9. razred	11. razred	10.+12. razred	
1.+2. razred	10	18		1	1	1	1	29
3.+4.+5. razred	10	18	1	3				35
6.+7. razred	1	1	1					3
8. razred	2	7		4				13
9. razred								
11. razred								
10.+12. razred	1	1		2				5

115 Komac, »Slovenke ve drage.«

116 Peter Vodopivec, »Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje,« *Zgodovina za vse*, 1 (1994): 32.

117 Jakob Alešovec, *Ljubljanske slike: podoba ljubljanskega sveta pod drobnogledom* (Ljubljana: samozal., 1879), 229.

118 Miran Hladnik, »Biti v kranjskih klasikov števili,« *Sodobnost* 66 (2002): 954.

119 Matjaž Kmecl, »Ženska v slovenski literaturi ali najlepši lirski komplimenti,« v: *Ženska v slovenski sliki in pesmi*, ur. Anica Cevc, Matjaž Kmecl in Janez Menart (Zagreb: Spekter, 1977), 12.

120 Za Trst nimamo dovolj podatkov o izvornih družinah ženinov in nevest, da bi statistično obdelali vprašanje socialne homogamije.

121 Slednja posameznike razvršča v 12 razredov na podlagi njihovih poklicev, ki jih kodira s pomočjo klasifikacije HISCO.

39 odstotkov »ljubljskih« pripadnikov slovenske elite se je torej poročilo v enak ali podoben družbeni razred, 30,5 odstotka se jih je s poroko družbeno povzpelo, 30,5 odstotka pa jih je s poroko zdrsnilo po družbeni lestvici.

Na podlagi predstavljenih podatkov lahko torej predvidevamo, da so bile poroke med premožnim ženinom in revno nevesto manj pogosta izbira, kot nam pustijo verjeti tedanji slovensko časopisje in književnost.

Predvidevali sva tudi, da so se poročne strategije gospodarstvenikov v povezavi s socialno homogamnostjo nekoliko razlikovale od poročnih strategij posameznikov, ki so delali v intelektualnih poklicih. In res, gospodarstveniki so se v obravnavanih dveh vzorcih izkazali za manj socialno homogamne in bolj naklonjene porokam z ženskami iz nižjih družbenih plasti kot intelektualci, ki so se v 37 odstotkih poročili endogamno, v 37 odstotkih z ženskami iz višjih družbenih krogov in v 25 odstotkih z manj premožnimi ženskami (gl. *Slika 10*).

Slika 10: Primerjava družbenega razreda med ženinom in nevesto iz vrst intelektualcev po HISCLASS (Ljubljana, 1900):

moški \ ženske	1.+2. razred	3.+4.+5. razred	6.+7. razred	8. razred	9. razred	10.+12. razred	11. razred
1.+2. razred	8	9					
3.+4.+5. razred	7	5	1				
6.+7. razred	1		1				
8. razred	1	5		2			
9. razred							
11. razred							
10.+12. razred	1						

To preseneča, in to ne samo zato, ker je bilo za lastnike zlasti majhnih podjetjih bolj pomembno, da so s poroko pridobili kapital, kot je bilo pri intelektualcih, ampak tudi zato, ker so prav slednji v tisku radi pridigali o sprejemljivosti porok z revnimi mladenkami.

Toda kot je bilo že nakazano, je znatno število intelektualcev izhajalo iz pretežno kmečkega okolja, se kasneje izšolalo, ustvarilo premoženje in se naposled v zrejših letih še dobro poročilo. Takšen je bil denimo primer Josipa Furlana, odvetnika, sina kmečkih staršev, ki se je poročil s štiri leta starejšo Katrinko Seunig, hčerko trgovca Ivana Seuniga, tudi navdušenega privrženca liberalne stranke. Josip Jeglič (brat Antona Jegliča), sin kmeta, sicer pa ravnatelj gospodarske zveze, uspešen trgovec in učitelj se je poročil s 13 let mlajšo Ivanko Kunčič, hčerko trgovca Jurija Kunčiča.

Tudi v tržaškem vzorcu srečamo sinove kmetov, ki so se izšolali, se zaposlili v ugledni državni službi in se potem poročili s hčerkami premožnih in v slovenskih skupnosti uveljavljenih staršev. Matej Pretner se je rodil kočarju v Zagorici pri Bledu, se izšolal za odvetnika in se nato poročil s 15 let mlajšo Marijo Dekleva, hčerko posestnika Alojzija Dekleva in sestro slovensko umerjenega industrialca Josipa Dekleva.

Carinski uradnik Jakob Rupel je bil sin preprostega kmeta iz Proseka, vasi pri Trstu, njegova nevesta, Elvira Nabergoj, sicer prav tako iz Proseka, pa hčerka znanega slovenskega politika Ivana viteza Nabergoja.

V vzorcu je mogoče zaslediti tudi več primerov, ko so moške opravljali podoben poklic kot očetje njihovih žen. Slavni zdravnik Karel Bleiweiss Trsteniški, ki je bil tudi vodja psihiatrične bolnišnice, je oženil Marijo Plemenito Bleiweiss Trsteniško, hčerko prav tako cenjenega kranjskega zdravnika Josipa Kosa. Pravnik Danilo Majaron je poročil hčerko okrajnega sodnika Ferdinanda Stareta. Marija Pirc, soproga Alfonza Pirca, visokega državnega uradnika, je bila hči Valentina Levičnika, prav tako visokega državnega uradnika.

Zaključek

Kakor ugotavljajo številni raziskovalci, »oblika, kontekst in intenzivnost nacionalnih identitet ne dosežejo nikoli nespremenljivosti in univerzalnosti«. ¹²² Identitete so spremenljive in fluidne, mnogokrat odvisne od položaja, Judson ¹²³ tako govori o »situacijskem nacionalizmu«. V tem smislu lahko ovrednotimo tudi slovenski nacionalistični projekt »nacionalno« homogenih zakonov. Najina raziskava je jasno pokazala, da nacionalističnih smernic glede nacionalne homogamije v praksi niso univerzalno upoštevali niti najbolj goreči slovenski nacionalisti v Ljubljani in Trstu, kljub številnim takšnim pozivom v javnem diskurzu. Med njihovimi življenjskimi izbrankami srečamo tudi ženske, ki naj bi po tedanjih nacionalističnih kriterijih izhajale iz narodnostno povsem »tujih« okolij. Kar polovica vseh soproog elitnikov pa se ni udeleževala slovenskega društvenega življenja. Nekatere žene v nasprotju s svojimi možmi presenetljivo niso navajale slovenskega občevalnega jezika niti po poroki, svojih otrok morda niso vzgajale v slovenskem duhu. So omenjena ravnanja povsem naključna? Ali so odraz situacijske nacionalne mlačnosti nekaterih slovenskih elitnikov? Ali pa so, nasprotno, posledica dejstva, da so nekatere soproge delovale zelo avtonomno, celo v svoji nacionalni opredelitvi, in to kljub poroki z zagretim nacionalistom. Slednje postavlja pod vprašaj tedanji spolni red družbe in kaže veliko večjo pestrost, kot bi domnevali.

Čeprav »izbira slovenske neveste« res ni bila univerzalna, pa na podlagi pregledanih podatkov tudi ne moremo z gotovostjo trditi, da so slovenski nacionalisti v tem pogledu izkazovali popolno nezanimanje. V Ljubljani smo zasledili relativno skromno število »nacionalno mešanih« porok. V bistveno bolj etnično mešanem Trstu so razmerja nekoliko bolj zapletena, a tudi tu je mogoče opaziti razmeroma pogosto poročanje slovensko opredeljenih Tržačanov s hčerkami narodnih veljakov s, denimo, Kranjskega. Bolj pogosto so domnevne nacionalne meje pri poročnih zvezah v obeh

¹²² Maarten Van Ginderachter in Marnix Beyen, »General Introduction: Writing the Mass into a Mass Phenomenon«, v: *Nationhood from Below: Europe in the Long 19th Century*, ur. Maarten Van Ginderachter in Marnix Beyen (Basingstoke: Palgrave, 2011), 14.

¹²³ Judson, *The Habsburg Empire*, 274.

mestih prestopali gospodarstveniki kot pa intelektualci. Toda ali so takšni vzorci v resnici bili stvar osebnih preferenc ali so preprosto izhajali iz posebnih strukturnih razmer na poročnem trgu, ki drugačnih, v obravnavanem primeru »narodno mešanih« poročnih izbir sploh niso omogočale, ostaja odprto vprašanje.

Visok delež »nemešanih zakonov« je lahko rezultat splošne prebivalstvene strukture v mestu (npr. zmanjševanja nemško opredeljenega prebivalstva v Ljubljani na prelomu stoletja), udeleževanja na slovenskih družabnih dogodkih, pogostih potovanj Tržičanov na Kranjsko ipd. Udeležba slovenske elite v kulturi in obiskih veselice je vsekakor ponujala bogate možnosti izbire »slovenskih nevest«.

Empirični podatki nadalje kažejo, da so se predstavniki slovensko opredeljene elite v Trstu in Ljubljani – kljub diskurzu, ki je dopuščal ali celo odobral izbiro manj premožne neveste – preferenčno poročali socialno homogamno ali so se s poroko celo povzpeli po družbeni lestvici, kar še posebej velja za intelektualce. Zanje velja tudi manjša starostna homogamija, ki bi jo lahko s potrebno previdnostjo interpretirali tudi kot delno posledico izbiranja na družbeno in (morda tudi) nacionalno nekoliko bolj omejenem poročnem trgu.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- AG, Archivio Generale di Trieste:
 - popisi prebivalstva (1900, 1910, 1921).
- NŠAL, Nadškofijski arhiv Ljubljana:
 - poročne in krstne knjige.
- SI AS, Arhiv Republike Slovenije:
 - Deželno predsedstvo za Kranjsko, Konvoluti 1914.
- SI ZAL, Zgodovinski arhiv Ljubljana:
 - domovnice.

- Banfi, Jaka, Dunja Dobaja, Filip Čuček, Mojca Šorn, Marta Rendla in Andrej Pančur. »Transkript popisa prebivalstva Ljubljane 31. 12. 1900.« [rastoča zbirka podatkov] *Zgodovina Slovenije – SIStory*. Pridobljeno 6. 6. 2018. <http://www.sistory.si/publikacije/?menuBottom=8>.
- Dobaja, Dunja, Marta Rendla, Mojca Šorn, Andrej Pančur, Filip Čuček, Neja Blaj Hribar, Jan Bernot, Dijana Klačnja, Sebastjan Sitar, Tadeja Tominšek Čehulič, Špela Bezjak, Maja Furlan, Tomaž Mesarič, Brigita Šepc, Tadeja Dolinšek, Luka Ruter, Nina Vidic, Miha Varga, Tadej Madjar, Marsel Hotič, Martina Sirk, Katarina Jurkošek, Timotej Trček, Sara Bertalanič, Sabina Slankovič, Domen Virant in Maša Slatnar. »Transkript popisa prebivalstva Ljubljane 31. 3. 1931: ulice od črke K do Ž.« [rastoča zbirka podatkov] *Zgodovina Slovenije – SIStory*. Pridobljeno 6. 6. 2018. <http://www.sistory.si/publikacije/?menuBottom=8>.
- Zgodovina Slovenije – SIStory, Primorski slovenski biografski leksikon.

Časopisni viri:

- *Jutro*.
- *Kmetijske in rokodelske novice*.
- *Koledarji CMD*.
- *Mali trgovec*.
- *Slovenec*.
- *Slovenski Gospodar*.
- *Slovenski narod*.

Internetni viri:

- »Deutsche Biographie – Strigl, Richard Ritter von,« <https://www.deutsche-biographie.de/sfz126169.html>.

Tiskana literatura in viri:

- Alešovec, Jakob. *Ljubljanske slike: podoba ljubljanskega sveta pod drobnogledom*. Ljubljana: samozal., 1879.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition London: Verso, 2006.
- Bayly, Christopher Alan. *The Birth of the Modern World 1780–1914*. Oxford: Blackwell publishers, 2003.
- Bogataj Gradišnik, Katarina. »Ženski roman v evropskem sentimentalizmu in v slovenski literaturi 19. stoletja.« *Primerjalna književnost*, 12 (1989): 23–41.
- Brix, Emil. »Številčna navzočnost nemštva v južnoslovenskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918. Problemi narodnostne statistike.« *Zgodovinski časopis*, 41, št. 2 (1987): 297–308.
- Bruckmüller, Ernst. »Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva.« *Zgodovinski časopis*, 45, št. 3 (1991): 369–91.
- Cvirn, Janez. »Brez svoje gospode narod ne živi.« V: *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*, ur. Jože Dežman, Jože Hudales in Božidar Jezernik, 191–98. Celovec: Mohorjeva založba, 2008.
- Čelik, Pavle. *Orožništvo na Kranjskem (1850–1918)*. Ljubljana: Kronika, 2005.
- Divjak, Alenka. *Slovenski pedagoški tisk v borbi proti potujčevanju naše mladine 1860–1918*. Ljubljana: Inštitut Nove revije, 2017.
- Gillis, John R.. »'A Triumph of Hope over Experience': Chance and Choice in the History of Marriage.« *International Review of Social History*, 44 (1999): 47–54.
- Ginderachter, Maarten Van in Marnix Beyen. »General Introduction: Writing the Mass into a Mass Phenomenon.« V: *Nationhood from Below: Europe in the Long 19th Century*, ur. Maarten Van Ginderachter in Marnix Beyen. Basingstoke: Palgrave, 2011.
- Goropevšek, Branko. »Odmev in pomen septembrskih dogodkov leta 1908 (spomin na 90 letnico dogodkov).« V: *Slovenija 1848–1998: Iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej, 115–23. Maribor: Zveza zgodovinskih društev, 1998.
- Govekar, Minka. *Dobra gospodinja*. Ljubljana: Založba Schwentner, 1909.
- Grdina, Igor. »Biografski portret Ivana Tavčarja.« V: *Tavčarjev zbornik*, ur. Igor Grdina, 7–82. Ljubljana: Založba ZRC, 2015.
- Grdina, Igor. »Doživljanje Nemcev in nemške kulture pri slovenskih razumniki od prosvetljenstva do moderne.« *Zgodovinski časopis*, 47, št. 1 (1993): 57–67.
- Grdina, Igor. »Dunaj-domovina ali tujina?« V: *Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas*, ur. Vincenc Rajšp, 57–66. Dunaj in Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju, 2013.

- H.D. van Leeuwen, Marco in Ineke Maas. *Hisclass; a historical international social class scheme*. Leuven: Leuven University Press, 2011.
- Hočevar, Pavla. *Pot se vije*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1969.
- Hribar, Ivan. *Moji spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1983.
- Jezernik, Božidar. »Od vzpona nacije do nacionalizacije.« V: *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*, ur. Jože Dežman, Jože Hudales in Božidar Jezernik, 17–66. Celovec: Mohorjeva založba, 2008.
- Jezernik, Božidar. *Nacionalizacija preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2013.
- Judson, Pieter. »The Gendered Politics of German Nationalism in Austria 1880–1990.« V: *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, ur. David F. Good, Margarete Grandner in Mary J. Maynes, 1–18. Oxford: Berghahn Books, 1996.
- Judson, Pieter. »Inventing Germans: Class, Nationality and Colonial Fantasy at the Margins of the Hapsburg Monarchy.« *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice, Nations, Colonies and Metropolises*, št. 33 (1993): 47–67.
- Judson, Pieter. »Preface.« V: *Creating Nationality in Central Europe, 1880–1950: Modernity, Violence and Belonging in Upper Silesia*, ur. James Bjork, Tomasz Kamusella, Tom Wilson in Anna Novikov, XIII. New York: Routledge, 2016.
- Judson, Pieter. *The Habsburg Empire*. Harvard: The Belknap Press of Harvard University Press, 2015.
- Kalc, Aleksej. »Oblike organiziranosti slovenskega Trsta v času družbenega in narodnega vzpona.« V: *Umetnostni izraz ob nacionalnem vprašanju. Glasba, likovna in besedna umestnost ob slovenski – italijanski meji v drugi polovici XIX. stoletja do prihoda fašizma*, ur. Aleksander Rojc, 41–66. Ljubljana: Založba ZRC in Trst: Glasbena matica, 2015.
- Kertzer, David I. in Dominique Arel. *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Kladiwa, Pavel. »National statistics in the Bohemian Lands 1880–2011: Factors affecting the setting of the criteria and methods used by the censuses.« *Romanian Journal of Population Studies*, 9, št. 2 (2016): 31–40.
- Kmecl, Matjaž. »Ženska v slovenski literaturi ali najlepši lirski komplimenti.« V: *Ženska v slovenski sliki in pesmi*, ur. Anica Cevc, Matjaž Kmecl in Janez Menart, XI–XIII. Zagreb: Spektar, 1977.
- Kocka, Jürgen. »The Middle Classes in Europe.« *The Journal of Modern History*, 67, št. 4 (1995): 783–806.
- Komac, Jernej. »Slovenke ve drage, cveteče dekleta« *Vloga žensk v nacionalizirajočem slovenskem časopisu od 1848 do 1876*. Seminarska naloga, Filozofska fakulteta 2016.
- Lazarevič, Žarko. *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Lazarevič, Žarko. *Spremembe in zamišljanja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Maxwell, Alexander. »National endogamy and double standards: sexuality and nationalism in east-central Europe during the 19th century.« *Journal of social history*, 41, št. 2 (2007): 413–33.
- Melik, Jelka. »Hribar in Šuklje pred sodiščem.« V: *Melikov zbornik*, ur. Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Walter Lukan in Branko Marušič, 977–92. Ljubljana: ZRC SAZU, 2001.
- Melik, Vasilij. »Slovenci in Nemci (1815–1941).« *Zgodovinski časopis*, 46, št. 2 (1992): 171–74.
- Melik, Vasilij. »Slovenci o Germanih, Slovanih in Romanih pred 120 leti.« *Zgodovinski časopis*, 51, št. 1 (1997): 17–20.
- Melik, Vasilij. »Središča, provinca, meščani.« V: *To in ono o meščanstvu v provinci*, 5–9. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 1995.
- Melik, Vasilij. »Volitve v Ljubljani.« *Kronika*, 29 (1981): 115–24.
- Melik, Vasilij. »Volitve v Trstu, 1907–1913.« *Zgodovinski časopis*, 1 (1947): 70–113

- Melik, Vasilij. *Slovenci 1848–1918*. Ljubljana: Založba Litera, 2002.
- Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Mihurko Poniž, Katja. *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. Svetovne vojne*. Ljubljana: Sophia, 2008.
- Millo, Anna. *Elite del potere a Trieste. Una biografia collettiva 1891–1938*. Milano: FrancoAngeli Storia, Milano, 1989.
- Millis, Charles. *The Power Elite*. New York: Oxford university press, 1958.
- Panjek, Aleksander. »Gradnja in stanovanja v Trstu: gospodarska gibanja in socialna vprašanja v Trstu 1890–1913.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 46, št. 1 (2006): 79–96.
- Pinwinkler, Alexander. »Commentary on the panel Ethnicity in Numbers: the Official Censuses, their Ethnic Categories, and the State Identity Politics, European Social Science History conference, Valencia, 30 March–2 April 2016.« *Romanian Journal of Population Studies*, 9, št. 2 (2016): 5–10.
- Pipp, Lojze. »Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše vojvodine Kranjske.« *Kronika slovenskih mest*, 2, št. 1 (1935): 66–72.
- Poppel, Frans van, Aart C. Liefbroer, Jeroen K. Vermunt in Wilma Smeets. »Love, necessity and opportunity: changing patterns of marital age homogamy in the Netherlands, 1850–1993.« *Population studies: a journal of demography*, 55, št. 1 (2001): 1–13.
- Stergar, Rok in Tamara Scheer. »Ethnic boxes: the unintended consequences of Habsburg bureaucratic classification.« *Nationalities Papers* 46, št. 4 (2018): 575–91.
- Stergar, Rok. »'Lahu niti pedi naše zemlje': Slovenski pogledi na Italijane ob napovedi vojne 23. maja 1915.« *Kronika*, 44, št. 1 (1996): 69–73.
- Stergar, Rok. *Vojski prijazen in zaželen garnizon: ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1999.
- Studen, Andrej. *Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar: socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869–1910*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1993.
- Studen, Andrej. *Stanovati v Ljubljani*. Ljubljana: Studia humanitatis, ŠKUC, 1995.
- Šterbenc Svetina, Barbara, Petra Kolenc in Matija Godeša. *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Šuklje, Fran. *Sodobniki, mali in veliki. III. del spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 2010.
- Tomazič, Tanja. »Oblačilo noša in slovensko meščanstvo.« V: *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*, ur. Jože Dežman, Jože Hudales in Božidar Jezernik, 171–76. Celovec: Mohorjeva založba, 2008.
- Valenčič, Vlado. »Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880.« *Zgodovinski časopis*, 28, št. 3–4 (1974): 287–319.
- Verginella, Marta. »Between Rejection and Affinity – Slovene-German Relations on the Periphery of the Habsburg Monarchy.« »Die Deutschen« als die Anderen. *Deutschland in der Imagination seiner Nachbarn, Tel Aviver Jahrbuch für deutsche Geschichte*, 40 (2012): 44–60.
- Verginella, Marta. »Družbeni vzpon slovenske elite v Trstu.« V: *Od Maribora do Trsta: 1850–1914, zbornik referatov*, ur. Darko Friš in Franc Rozman, 69–76. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998.
- Verginella, Marta. »O zgodovinenju dihotomije mesta in podeželja.« *Acta Histriae*, 25, št. 3 (2017): 457–72.
- Verginella, Marta. »Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento. Da comunità etnica a minoranza nazionale.« V: *Storia economica e sociale di Trieste I. La città dei gruppi: 1719–1918*, ur. Roberto Finzi in Giovanni Panjek, 441–81. Trieste: Lint, 2001.
- Vodopivec, Peter. »Educated Elites in Slovene Regions before WWI – between National Aspirations and Social and Political Conservatism.« V: *The Role of Education and Universities in Modernization Processes in Central and South-Eastern European Counties in 19th and 20th Century*, ur. Peter Vodopivec in Aleš Gabrič, 63–71. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Zentrum für Soziale Innovation Wien — Avstrijski znanstveni inštitut v Ljubljani, 2011.
- Vodopivec, Peter. »Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje.« *Zgodovina za vse*, 1 (1994): 30–44.

- Vodopivec, Peter. »Mladi slovenski izobraženci in Dunaj pred prvo svetovno vojno.« V: *Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas*, ur. Vincenc Rajšp, 67–80. Dunaj in Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju, 2013.
- Vodopivec, Peter. *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2006.
- Zettelbauer, Heidrun. »Die Liebe sei Euer Heldentum.« *Geschlecht und Nation in völkischen Vereinen der Habsburgermonarchie*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 2005.
- Žnidaršič Ž., Sabina. *Ora et labora, – in molči, ženska! Socialni položaji in statusi ženska na Kranjskem 1890–1910*. Ljubljana: cf*, 2000.

Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik

WIVES OF THE SLOVENIAN ELITE IN LJUBLJANA AND TRIESTE

SUMMARY

By considering contemporary Slovene newspapers, literary texts and ego documents from the turn of the 20th century, the article analyzes the discourse of the members of the Slovene elite about “proper marriage choice.” In the text it is presented how in national discourse national, social and age boundaries were set. By analyzing a sample of married couples from Ljubljana and Trieste that were part of Slovene elites which is in the article chosen on the basis of taxes and property as well as whole set of criteria by which we try to determine the national identification (place of birth, surname, language of communication, membership in national association) we also try to reconstruct the real marriage choices and how they correspond with the discourse created often by the same people (members of Slovene elite). The results show how social boundaries were on the contrary with the texts less often crossed that we would speculate on the basis of sources. However there are some differences on the basis of social origin if we are talking either about the elite that was formed by education or either about traders and businessmen. The business elite was more open to marry women from lower social strata as intellectuals. While national endogamy was more common, in the case of economic elite we can observe how national boundaries were more easily crossed. However the age homogamy was much less important in cases of economic elite, while we can observe with intellectuals larger age gap. Conclusions there for show that discourse which prevailed in Slovene narrative about the only thing that is important is the ethnic origin while in romantic literature social differences are encouraged to be disregarded was not entirely taken into consideration in every day life.